

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Horvat

Mentorica: Doc. dr. Srna Mandič

**VLOGA NEVLADNIH ORGANIZACIJ NA
STANOVANJSKEM PODROČJU**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, maj 2003

KAZALO:

1. UVOD	1
2. NEVLADNE ORGANIZACIJE.....	3
2.1 DEFINICIJA NEVLADNE ORGANIZACIJE.....	3
2.2 RAZMERJE DRŽAVA/VLADA – NEVLADNE ORGANIZACIJE.....	10
3. STANOVANJSKA POLITIKA	12
3.1 ZNAČILNOSTI STANOVANJSKE POLITIKE	12
3.2 RAZVOJNI TRENDI STANOVANJSKE POLITIKE	13
4. NEVLADNE ORGANIZACIJE NA STANOVANJSKEM PODROČJU	18
4.1 POLICY OMREŽJA IN STANOVANJSKA POLITIKA	23
4.2 OPOLNOMOČENJE (EMPOWERMENT).....	26
4.3 DEMOKRATIČNOST	27
5. ANALIZA IZBRANIH ORGANIZACIJ	28
5.1 PREDMET IN CILJ ANALIZE.....	28
5.2 METODE IN VZOREC	28
5.3 IZBRANE ORGANIZACIJE	30
5.4 ODGOVORI JAVNEGA STANOVANJSKEGA SKLADA	31
5.5 ODGOVORI OBISKANIH NEVLADNIH ORGANIZACIJ	33
5.5.1 ALTRA.....	33
5.5.2 DRUŠTVO PARAPLEGIKOV LJUBLJANSKE POKRAJINE	34
5.5.3 MATERINSKI DOM ŠKOFLJICA	35
5.5.4 MESTNO DRUŠTVO GLUHIH LJUBLJANA.....	36
5.5.5 DRUŠTVO UP.....	36
6. UGOTOVITVE, SKLEPI	38
7. ZAKLJUČEK.....	42
PRILOGA A: VPRAŠANJA ZA JSS.....	43
PRILOGA B: VPRAŠANJA ZA NVO.....	44
VIRI.....	45

1. UVOD

Stanovanje je ena od eksistenčnih potreb vsakega človeka in se razlikuje od kulture do kulture. Nekje so stanovanja iz vej in blata ali bambusov, drugje iz opeke in stekla. Nekateri ljudje stanujejo v šotorih ali bivališčih na vodi, drugi v nebotičnikih. Prav v vsakem primeru pa stanovanje pomeni zasebnost, samouresničenje, osebno identiteto, veljavnost v družbi in še bi lahko naštevali.

Kolikor je različnih kultur in različnih oblik bivanja, toliko je tudi različnih načinov, kako priti do stanovanja. Stanovanje je lahko storitev in dobrina. Lahko ga imamo v najemu, lahko v lasti. Vsakdo bi moral imeti pravico do te dobrine, žal pa je to v naši družbi utopično. Država premalo posega na trg nepremičnin, tako, da cene stanovanj in najemnin rastejo v nebo. Pri nas je »navadnim« državljanom dostop do lastnega stanovanja ali stanovanja za dostopno najemnino močno oviran. Torej si lahko samo predstavljamo, kako težko je različnim skupinam ljudi s takšnimi ali drugačnimi povsem vsakdanjimi težavami šele pri iskanju stanovanja.

Tu pa nastopijo nevladne organizacije, ki so ustanovljene z namenom, da pomagajo tem skupinam ljudi. Pomagajo jim na različnih področjih in nekatere izmed njih tudi na stanovanjskem. Njihova pomoč je lahko kratkoročna (za potrebe stanovanjskih skupin), večina pa se trudi, da bi ta problem reševala tudi dolgoročno (zagotovitev stanovanja za posameznega uporabnika). Prav njihovo delovanje in sodelovanje z državo pa je tudi tema moje diplomske naloge.

V nalogi bom najprej skušala ugotoviti lastnosti nevladnih organizacij na splošno ter podati značilnosti in razvojne trende stanovanjske politike. Zanima me tudi, kako nevladne organizacije delujejo na stanovanjskem področju, kako sodelujejo z ostalimi nevladnimi organizacijami in državo (policy omrežja) in koliko so storitve, ki jih izvajajo te organizacije prilagojene uporabnikom oziroma koliko so njihovi uporabniki vključeni v oblikovanje in izvedbo storitev (opolnomočenje).

Vodilo moje naloge sta ti dve vprašanji in njima pripadajoči hipotezi:

- **Ali so uporabniki storitev, ki jih nudijo nevladne organizacije, vključeni v oblikovanje in izvedbo le-teh?** Moja hipoteza je, da **uporabniki so vključeni** v proces oblikovanja in izvedbe storitev. Zanima me tudi, na kakšen način so vključeni v oblikovanje storitev in ali njihova vključenost pripomore k temu, da so te storitve dovolj prilagojene uporabnikom.

- **Ali pri nas država na stanovanjskem področju sodeluje z nevladnimi organizacijami?** Moja hipoteza je, da država z **nevladnimi organizacijami sodeluje v omejenem obsegu**. Nadalje me zanima, v kakšni obliki to sodelovanje poteka: je to le pri izvajanju storitev ali tudi pri oblikovanju politike in kako so s tem sodelovanjem in vključenostjo zadovoljne organizacije same. Prav tako pa želim odgovoriti na vprašanje, kakšni so rezultati tega sodelovanja, kar zadeva kakovost storitev: večje sodelovanje naj bi namreč prispevalo k temu, da so storitve kakovostnejše in bolj prilagojene uporabnikom.

2. NEVLADNE ORGANIZACIJE

2.1 DEFINICIJA NEVLADNE ORGANIZACIJE

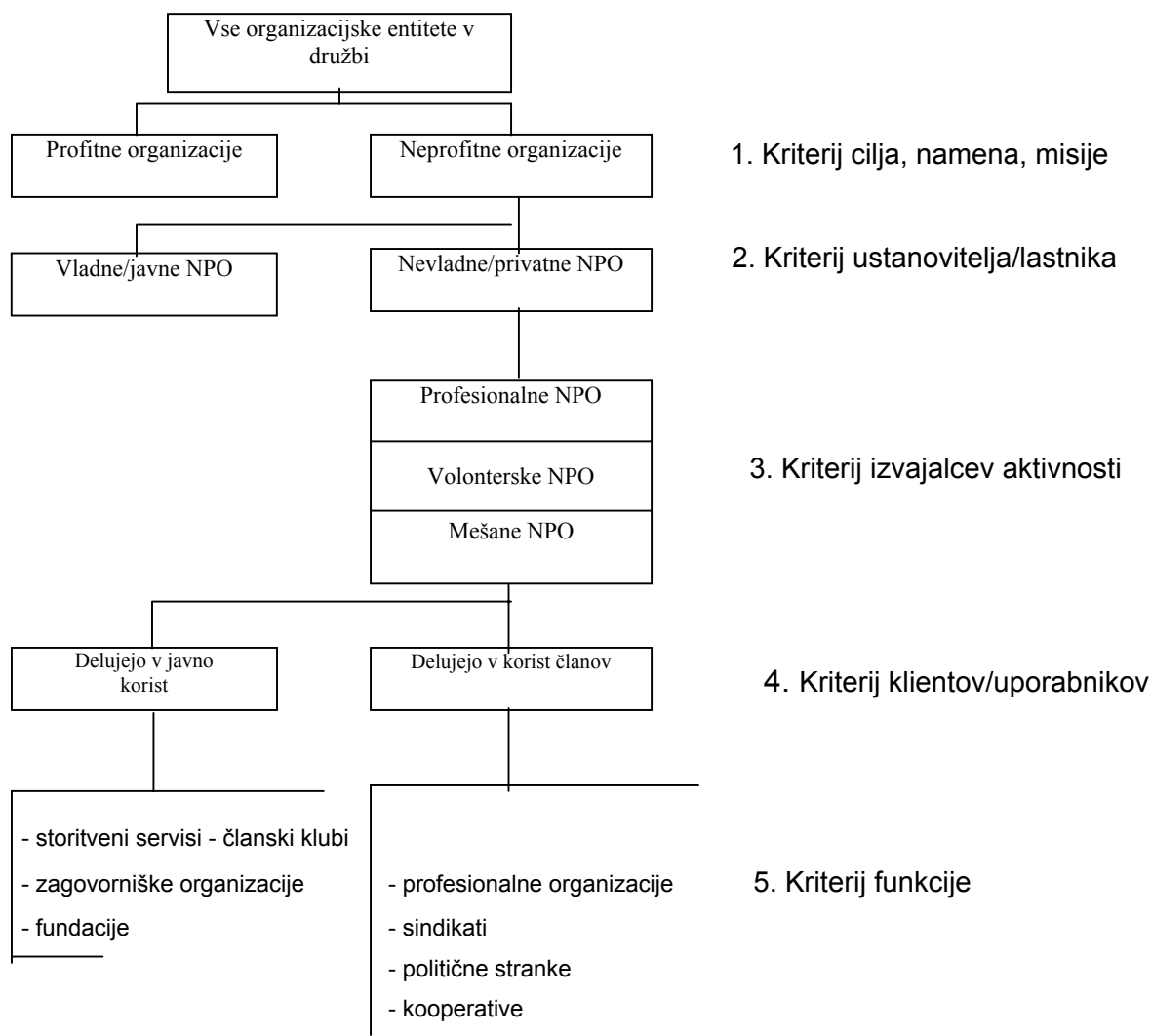
Za nevladne organizacije (v nadaljnjem besedilu tudi NVO) ne obstaja ena sama definicija. Definicij nevladnih organizacij je veliko, prav tako tudi terminov, vendar pa vsi opisujejo iste organizacije in sicer organizacije, »ki so neprofitne, ki jih ustanovi skupina ljudi ali posameznik kot svojo lastno zasebno pobudo in ki so popolnoma neodvisne od vplivov državnih organov oz. so avtonomne.« (Leskošek, 1998: 189)

Izraz 'nevladne organizacije' ni edini, s katerim opisujemo to vrsto organizacij. Pomembno je poudariti, da se namesto tega izraza uporabljajo tudi drugi, kot npr.: neprofitne organizacije (NPO), volonterske organizacije, neprofitno-volonterske organizacije, dobrodelne organizacije, tretji sektor, socialna ekonomija ...

Na terminološke nejasnosti opozarja Z. Kolarič (1994a: 108):

»Vsaka od teh poimenovanj izpostavi eno od karakteristik teh organizacij ter zanemari druge. '**Neprofitnost**' izpostavlja dejstvo, da cilj teh organizacij ni povečevanje profita njihovim ustanoviteljem; '**dobrodelnost**' izpostavlja podporo, ki jo te organizacije prejema od privatnih donatorjev; '**prostovoljnost**' izpostavlja relativno avtonomno vlogo teh organizacij do države itn.« Specifičnost teh organizacij v primerjavi z drugimi pojasnjuje s kompleksno tipologijo. (glej sliko 2.1)

Slika 2.1: Tipologija NPO¹

Vir: Kolarič, Zinka: Neprofitno-volonterske organizacije v Sloveniji. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, let. XXII, 1994, št. 168-169, str. 111.

Leskošek (1998: 189) pravi, da je izraz 'nevladne' organizacije političen in pove, da so te organizacije del civilne družbe, neodvisne od uradnih stališč, kriterijev, mnenj in bolj svobodne v odločanju o lastnem programu ali delu, po drugi strani pa je tudi aktivističen, saj predstavlja politične potenciale pripadnic in pripadnikov.

¹ Neprofitnih organizacij po Z. Kolarič

Raba teh terminov se razlikuje tako med državami kot tudi znotraj posamezne države.

V severnoameriški literaturi je termin nevladne organizacije mnogo manj v uporabi kot koncept 'neprofitne organizacije', v Veliki Britaniji pa uporabljajo izraz 'volontarni sektor'. (glej Deacon, 1997: 154)

»Iz različne rabe terminologije pa je razvidno, da želijo posamezne dežele ali organizacije v poimenovanju poudariti razlikovanje v odnosu na določen sektor. Tako je za združene države Amerike in nekatere zahodnoevropske države z uveljavljeno tržno ekonomijo značilno, da uporabljajo termin neprofitne organizacije; poudarjeno je razlikovanje v odnosu do profitnih organizacij. Za vzhodnoevropske države je zaradi preteklih političnih razlogov značilnejše razlikovanje v odnosu do javnega oz. državnega sektorja; tu se pogosteje uporablja termin nevladne organizacije.« (Hrovatič, 1998: 181)

V Sloveniji so se nevladne organizacije večinoma pojavile bolj pozno, saj prej zaradi specifične ekonomske in socialne ureditve niso mogle obstajati (organizacije v takšnih oblikah kot jih poznamo danes). Trstenjak (1998: 59) meni, da so šele z demokratičnimi spremembami in liberalizacijo temeljnih človekovih pravic in svoboščin ter posebej lastninske pravice, NVO postale ne le mogoče in dopustne, ampak za pravno državo in demokracijo tudi nujne.

Rode (2001: 8) jih razume kot odraz demokratizacije in tranzicije, s katerima so nastali pogoji za njihov razvoj, hkrati pa kot odgovor na nemoč države, da bi zadovoljila nove potrebe, ki so nastajale v tranziciji zaradi procesov, ki so spremljali privatizacijo in socialno diferenciacijo v slovenski družbi.

V razvitih zahodnih demokracijah so se nevladne organizacije razmahnile z razkrojem socialne države konec sedemdesetih in na začetku osemdesetih. Država je prenesla del svojih socialnih nalog na te organizacije.

Za to področje, za katerega kapital ni bil neposredno zainteresiran, saj ga ni mogoče profitodonosno organizirati, neokonservativistična koncepcija državne politike se mu je pa odpovedala, se je v socioloških in politoloških teorijah pojavilo ime **tretji sektor**, ki so ga vsebinsko opredelili kot nekaj kar ni povezano z vlado oz. državo, kar ni povezano s

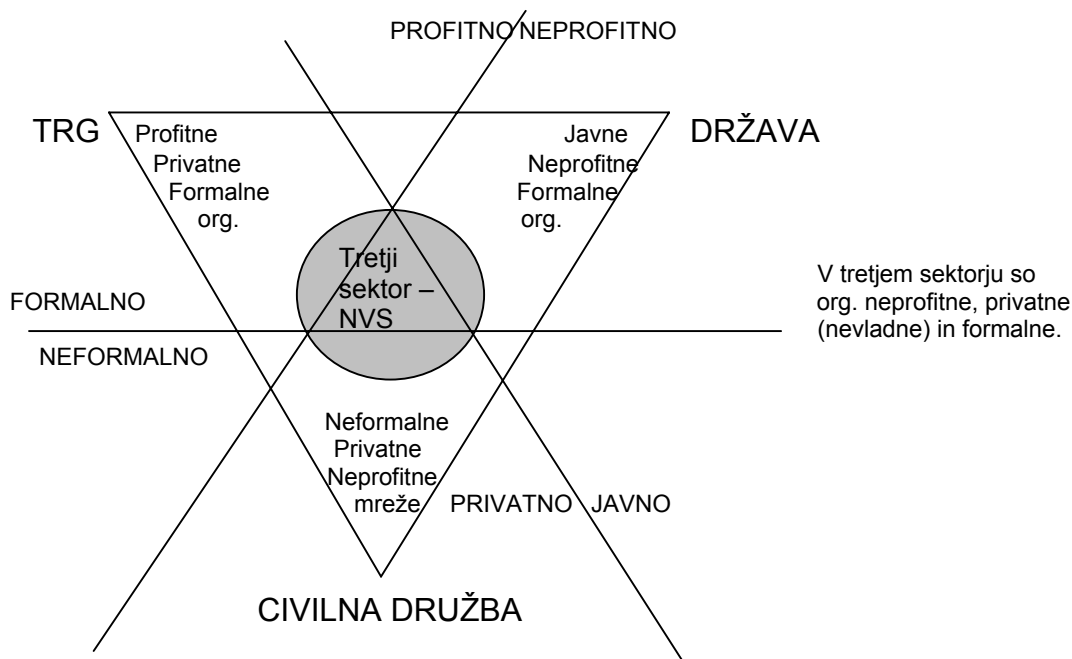
profitodonosnostjo in ki je v principu volontersko. Kolektivni akterji, ki so se pojavili na tem tretjem sektorju, so se organizirali v različnih pravnih normah, dobili pa so skupni naziv nevladne, neprofitne, volonterske organizacije. (Lukšič, 1995: 146)

Nevladne organizacije so del civilne družbe. Pojem 'civilna družba' pa se je pojavil šele v osemdesetih letih, prav tako tudi **koncept trikotnika blaginje**, »ki opredeljuje osnovno strukturo moderne družbe in ga v posameznih kotih **sestavljajo država, trg in skupnost**,« (Črnak-Meglič, 2000: 25) in je postal splošno sprejet pristop k analizi družbe. Pred pojavom oziroma odkritjem tretjega sektorja, se je družbeni prostor delil le na sfero države in sfero trga. Ta prostor (civilna družba oziroma skupnost) je bil s strani družboslovcev "odkrit" nedolgo tega nazaj, v kontekstu analize realnosti v bivših socialističnih družbah - obstajal je del družbenega prostora izven kontrole države. Številna nova družbena gibanja (od punka do ekologov) so pritegnila pozornost družboslovcev, ki je bila prej usmerjena le na del, ki ga obvladuje država in na del, ki ga obvladujejo zakonitosti trga.

P. Abrahamson (1995) pravi, da v moderni družbi obstajajo samo tri sfere, iz katerih lahko pridobivamo vire za zagotavljanje blaginje²: trg, država in civilna družba, in da te tri sfere delujejo prek treh različnih medijev: denar (medij trga), moč (medij države) in solidarnost (medij civilne družbe). (glej sliko 2.2)

² Blaginja pomeni zagotovitev tistega, čemur rečemo nacionalni minimum storitev (do teh storitev imajo vsi državljani enak dostop pod enakimi pogoji).

Slika 2.2: Trikotnik blaginje

Vir: Pestoff, Viktor A. (1995): Citizens as Co-producers of Social Services in Europe, From Welfare State to the Welfare Mix, Stockholm University School of Business, Research Report 1.

Civilna družba v kontekstu socialne politike **obsega tri sklope.**

Prvi zajema družino in prijateljske skupnosti, **drugi del** zajema nevladne ali druge neregistrirane skupine, ki delujejo prostovoljno ali dobrodelno (nevladni ali tretji sektor), **tretji del** pa zajema nova družbena gibanja, nastala v 80.ih in so tesno povezana z NVO (iz njih nastanejo ali pa vplivajo na njihov nastanek). (glej Leskošek, 1998: 192-194)

V sferi države se nahajajo organizacije, ki delujejo v javno dobro (tisto dobro do katerega imajo vsi državljani dostop pod enakimi pogoji), v sferi trga pa je gonilna sila organizacij profit. Evers (2001: 213) pravi, da ima dandanes tretji sektor (sestavljeno iz volontarnih organizacij, kooperativ in NVO) pomembno vlogo pri zagotavljanju blagostanja državljanov znotraj in zunaj držav članic EU.

Nevladni ali tretji sektor »deluje na podlagi skupnega interesa, samoiniciativnosti, samoorganizacije, prostovoljno in samopomočno.« (Leskošek, 1998: 192) V ta del civilne družbe, ki zajema nevladne ali druge neregistrirane skupine, ki delujejo prostovoljno in dobrodelno, spadajo samopomočne skupine (skupine, ki želijo delovati na nekem področju človekovih potreb), NVO (najbolj značilne za ta del civilne družbe) in organizacije ali skupine, ki nastajajo znotraj cerkve in so religioznega značaja. NVO so v Sloveniji registrirane kot društva ali privatni zavodi. Lahko jih ustanovijo strokovnjaki (nezadovoljni z delovanjem v uradnih ustanovah), sami udeleženi v problemu, ki ga ta organizacija obravnava (uporabniške organizacije), lahko pa nastanejo tudi v primeru, ko samopomočne skupine v določenem trenutku potrebujejo bolj formaliziran način delovanja (zaradi stalnosti, pridobivanja sredstev, boljšega planiranja). (glej Leskošek, 1998: 192-193)

Če si pogledamo trikotnik blaginje bolj podrobno, pa vidimo, da se krog, ki predstavlja neprofitno-volonterski sektor, deloma prekriva tudi z drugimi sektorji. Ta sektor se razteza tudi v prostor javnega, komercialnega in neformalnega sektorja, kjer se pojavljajo mešane organizacije, ki jih ni mogoče umestiti natančno v en sektor (na sliki so to deli med trikotnikom in krogom). Črnak-Meglič (2000: 2) tako opozarja, da šele upoštevanje vseh treh dimenzij skupaj (javno/privatno, profitno/neprofitno in formalno/neformalno) zamejuje prostor neprofitno-volonterskega sektorja.

Entitete, ki se nahajajo na vmesnem prostoru, ki ga ponazarjajo deli med trikotnikom in krogom, kombinirajo resurse, instrumente, logiko delovanj iz vseh treh sfer okoli njih. Nekatere od teh organizacij so bolj neformalne kot formalne, so bližje neformalnim socialnim mrežam. Njihova naloga je predvsem ta, da podpirajo sposobnost neformalnih socialnih mrež, in da zagotovijo socialno varnost in blaginjo svojih članov. Podpirajo sposobnost družine, sorodstva, sosedstva ... Druge organizacije so bolj javne kot privatne - blizu so državi, državnim organizacijam, ki producirajo storitve. Njihova naloga je, da producirajo storitve za državo in država jih v ta namen financira. Tretje organizacije pa so po svojih karakteristikah bližje profitnim organizacijam, vendar so še vseeno neprofitne. Producirajo dobrine in storitve za tiste, ki jih lahko kupijo in jih ne morejo ali nočejo kupiti na trgu.

Pri nevladnih organizacijah so ustanovitelji (lastniki) privatni akterji in ne država. Ker za svojo dejavnost potrebujejo sredstva, se financirajo v glavnem iz članarin, donatorskih prispevkov ipd. Od države dobijo vrsto vzpodbud, od subvencij do davčnih olajšav, velikokrat pa financirajo tudi njihove programe. In ker gre za organizacije, ki delujejo predvsem v javno korist, jih velikokrat imenujemo tudi nevladne neprofitne organizacije. Vendar pa je pri teh organizacijah pogosta finančna problematika, ki v mnogih primerih vodi tudi v neuravnoteženost prostovoljskega in profesionalnega dela. Le-ta pa »nevladnim organizacijam zagotavlja potrebno strukturo in obenem bogati prostovoljno delo.« (Hrovatič, 1998:187) Po mnenju Leskoškove (1998) pa odvisnost NVO od financiranja države lahko vodi k temu, da države bistveno posežejo v avtonomijo delovanja NVO.

Klemenc (1995) meni, da vse 'nevladne organizacije' normativno zavračajo tržno načelo, ali v celoti ali kot dominantno načelo delovanja. Nevladne organizacije se od organizacij, ki sodijo v komercialni sektor, razlikujejo po neprofitnem principu svojega delovanja; od javnih po tem, da so njihovi ustanovitelji privatne osebe; od entitet, ki sodijo v neformalni sektor, pa po večji stopnji formalnosti³. (Črnak-Meglič, 2000)

Pomembno je, da se nevladne organizacije povezujejo z drugimi organizacijami, nevladnimi, profitnimi, neformalnimi in državo.

Povezanost med neprofitno-volonterskim sektorjem in državo se kaže v pretoku virov oz. dohodkov. Le-ti so lahko neposredni (dotacije, nakupi servisov oz. storitev) ali posredni (davčne olajšave, refundacije plačil za storitve). Povezave s komercialnim sektorjem se kažejo v prostovoljnih prispevkih in sponzoriranju kot pomembnem viru prihodkov neprofitno-volonterskih organizacij. Z neformalnim sektorjem pa se neprofitno-volonterski sektor povezuje prek volonterskega inputa (prispevek volonterjev) in virov prihodkov (donacij). Povezave med obema sektorjema pa potekajo tudi prek storitev neprofitno-volonterskih organizacij. (Črnak-Meglič, 2000: 2)

³ V trikotniku blaginje (glej sliko 2.2), se NVO nahajajo čisto na sredini neprofitno-volonterskega sektorja (na sliki ta prostor zamejuje mali trikotnik).

2.2 RAZMERJE DRŽAVA/VLADA – NEVLADNE ORGANIZACIJE

Za nevladne organizacije je zelo pomembno sodelovanje z državo/vlado. »Tako vlade kot NVO so zelo napredovale v izboljševanju medsebojnega sodelovanja od začetka 90.ih let.« (Helmich, 1999: 6) Toda v Sloveniji so odnosi med njimi še vedno nezadovoljivi. Država izvaja visoko stopnjo kontrole nad prostovoljnimi organizacijami in društvi, stopnja financiranja je srednja in stopnja komuniciranja in kontaktov med vlado in nevladnimi organizacijami je nizka. To slednje pa kaže predvsem na to, da vlada s temi organizacijami ne 'računa' resno pri zagotavljanju blaginje za državljane. V prihodnje bi bilo, kar zadeva odnose med NVO in vlado, zaželeno in tudi bolj učinkovito, da bi vlada izvajala nizko stopnjo kontrole, srednjo stopnjo financiranja in visoko stopnjo komuniciranja. To bi pomenilo, da vlada 'računa' na te organizacije, nevladne organizacije bi se okrepile, kar pa bi prineslo novo kakovost v slovenski sistem blaginje. (Kolarič, 1994a)

Tako država kot NVO imata svoje prednosti in slabosti, ki bi se med seboj lahko ustrezno dopolnjevale.

Država je v vlogi, ko lahko zagotavlja zanesljive prihodke, postavlja prioritete na podlagi demokratičnega političnega procesa in ne na podlagi interesov posebnih skupin (bogatih), izloča partikularizem dobrotelništva, nadomešča sistem privilegijev s sistemom pravic in izboljšuje kvaliteto storitev s sistemom kvalitativnih standardov. Na drugi strani pa neprofitno-volonterske organizacije lahko personalizirajo storitve, delujejo v manjših oblikah kot vladne organizacije in zato vežejo nase manjši birokratski aparat, zmanjšujejo obseg javnih institucij, prilagajajo storitve potrebam uporabnikov bolj kot javne ustanove in omogočajo tekmovanje med različnimi izvajalci socialnih storitev. Sodelovanje med obema se zdi idealen vzorec za reševanje socialnih potreb družbe. (Črnak-Meglič, 1996: 10)

Nevladne organizacije zagotavljajo manjše stroške pri izvajanju svojih dejavnosti (nižja raven plač, manjša birokratizacija, cenejša delovna sila, prispevki volonterjev, donacije ...), in prav zaradi tega prihranka stroškov države prenašajo proizvodnjo kolektivnih in instrumentalnih dobrin na nejavne izvajalce.

Pomembno je, da država izvaja regulativne ukrepe in omejitve pri zadovoljevanju socialnih potreb družbe (pravila, omejitve, standardi), ki določajo, kdo so nosilci in izvajalci teh storitev, hkrati pa tudi alokativne ukrepe (viri in storitve, ki jih država razdeljuje izvajalcem - vložek v denarju, času, osebjem, opreми ...), s katerimi bi nove akterje usposobil za delovanje.

Črnak-Meglič (1996: 20-27) navaja naslednje regulativne ukrepe:

- **dotacije**, ki se podeljujejo za posebne namene (raziskave, pridobivanje prostorov ali opreme) ali projekte in so časovno omejene;
- **koncesijske pogodbe** (država ali lokalna samouprava sklene pogodbo s privatnim izvajalcem o izvajanju dejavnosti ali programa, ki je v javnem interesu);
- **vavčer** (napotnica za nekatere storitve z določeno nominalno vrednostjo, do katere dobi izvajalec povrnjen znesek za opravljeno storitev);
- **davčni izdatki** (zagotavljajo se v različnih oblikah, od davčnih olajšav oziroma oprostitev obveznosti plačila davka, davčnih kreditov, davčnih odpustkov, do ugodnejših davčnih stopenj);
- **garancije za posojila** (so pogodba med državo in posojilodajalcem z namenom, da bi zagotovili posojila tistim posojilojemalcem, ki posojil brez posredovanja države ne bi dobili ali pa bi jih dobili pod težjimi pogoji).

Država naj vse bolj izvaja pospeševalno politiko (od oskrbovanja do omogočanja). Zlasti naj bi omogočala in usposabljala svoje koncesionarje, kar pomeni, da namesto nje in v interesu uporabnikov izvajajo storitve. Pri tem pa je pomembno tesno sodelovanje z akterji tako iz javnega kot tudi zasebnega in civilnega oziroma nevladnega sektorja.

3. STANOVANJSKA POLITIKA

3.1 ZNAČILNOSTI STANOVANJSKE POLITIKE

Stanovanjska politika je ena od sektorskih politik in je zelo povezana s socialno in urbanistično politiko. Sektorska politika je aktivnost, ki je usmerjena k doseganju opredeljenega cilja. Mandič (1999:47) navaja naslednje splošne cilje:

- ➔ **količinski in cenovni** (primerno stanovanje za vse, cenovna dosegljivost stanovanj);
- ➔ **kakovostni** (omejevanje prenaseljenosti, izbira, varnost stanovanjskega statusa, trajnost stanovanja, primerne pritakline, prostorska dostopnost);
- ➔ **cilji v zvezi s povpraševanjem** (razvitost fiskalne politike, subvencije, razvoj stanovanjskih finančnih virov);
- ➔ **cilji v zvezi s ponudbo** (razvoj stanovanjskih gradbenih zemljišč, oskrba z infrastrukturo, nizkostroškovna gradnja).

Mandič (1999) poudarja vlogo nevladnih organizacij pri uresničevanju ciljev sodobnih storitvenih politik. Država lahko sama poskuša uresničiti te cilje (oskrbovalna politika), lahko pa prepusti neposredno izvedbo oskrbe drugim akterjem, sama pa postavi organizacijske, finančne in zakonske okvire (politika omogočanja oziroma usposabljanje).

Pri stanovanjski politiki je zelo pomembno sodelovanje med državo, lokalnimi oblastmi, nevladnimi organizacijami in zasebnim sektorjem. To je potrebno predvsem zaradi značilnosti sodobne stanovanjske politike, za katero velja, da se je v njej država znašla v vlogi omogočanja (enabling). Država naj bi zlasti omogočala in usposabljala svoje koncesionarje, da namesto nje, v njenem imenu in v interesu uporabnikov izvajajo storitve in zagotavljajo zadovoljevanje stanovanjskih potreb. Na tako vlogo nevladnih organizacij na stanovanjskem področju pri nas sta opozorili tudi Aleksić in Sušnik (1999).

3.2 RAZVOJNI TRENDI STANOVANJSKE POLITIKE

Zgodovinski razvoj stanovanjske politike in genezo različnih tipov organizacij sistematično obravnava Mandič (1996) v knjigi Stanovanje in država. Država je začela izvajati večje posege v bivalne razmere oziroma stanovanjski standard v 19. stoletju, delno poseganje pa se je začelo že veliko prej, v predindustrijski dobi. Takrat je bila pozornost države namenjena požarno-varstvenim in socialnim potrebam (minimalni zdravstveni pogoji).

V 18. stol. začne v nekaterih evropskih mestih (London, Amsterdam, Rotterdam) prebivalstvo zelo hitro naraščati in posledica tega je pojav novega tipa stanovanja - 'špekulativno stanovanje'. Zasebni podjetniki so investirali v stanovanja ter z njihovim oddajanjem skušali doseči največji možni dobiček. S čim manj gradbenih stroškov in z varčevanjem pri stanovanjskem prostoru in pritaklinah, so skušali nastaniti čim več ljudi. Tako stanovanje je torej težilo k čim nižjemu stanovanjskemu standardu, saj mu je to prinašalo večji dobiček. Skratka, pojavili so se negativni motivi za gradnjo stanovanj, kar je še poslabšalo katastrofalne razmere v mestih (prenaseljenost, slabe higienske razmere).

V 19. stoletju začnejo med prvimi obravnavati stanovanjski standard angleški socialni oziroma stanovanjski reformatorji, sprva v okviru utopičnega socializma ter konzervativnega idealizma (katerega predstavnik je bil lord Shaftesbury), kasneje (in tudi bolj učinkovito) utilitarizma (Chadwick). To gibanje reformatorjev se je razvilo iz skrbi za 'javno zdravje', katerega so ogrožala nehigienska delavska stanovanja v delavskih 'slumih' in pomeni nekako tudi začetek socialne in stanovanjsko politične reforme.

Izvedli so dve fazi reform: **v prvi fazi** so se osredotočili na definiranje standardnih pogojev (kot so odplake, zračenje ...), glavna pa je bila skrb za zdravje; **druga faza** pa se je osredotočila na stanovanjsko površino (standardizacija površin, ki naj zagotovi ločitev spalnice staršev in otrok in spalnic starejših otrok različnega spola - strah pred nemoralom in incestom).

Razlogi za reforme so bili:

- **skrb za moralo** (skrbel jih je incest zaradi skupnih spalnic);
- **strah meščanstva pred nalezljivimi boleznimi** in
- **pomanjkanje nabornikov** (zaradi visoke stopnje umrljivosti).

Kasneje je proces poseganja države na področje stanovanjskih razmer dosegel vrhunec v dograjevanju in sprejetju sodobnejših gradbenih in urbanističnih predpisov v zvezi s stanovanjem. Vendar pa gradbeni predpisi niso edino področje v zvezi s stanovanjskim področjem, kamor je začela posegati država. Država s pomočjo javnih sredstev prevzame del "eksternih stroškov" kapitalistične produkcije in reprodukcije ali pa zavezuje "privatno iniciativo" k družbeno-racionalnemu ravnanju ter uvede sistem popisovanj in preverjanj prebivalstva, ki je obenem pomenil tudi nenehen sistem kontrole nad zaposleno in nezaposleno delovno silo in je imel povsem razredno-represivno podlago. (Gantar, 1985: 68) Vendar pa se je stanovanjska politika izven fizično-gradbenih okvirjev oblikovala počasi, pa tudi njeni cilji in inštrumenti so se v različnih nacionalnih okvirjih razvijali zelo različno.

Ključni izziv za postopno vpletanje države v organizacijo stanovanjske preskrbe so bili problemi, ki jih je povzročalo špekulativno stanovanje. Temeljno gibalno zgodnje stanovanjske politike je torej bilo iskanje in podpiranje alternativ špekulativnemu stanovanju ter odpravljanje zdravstveno in higiensko nesprejemljivih stanovanj, ki jih je ta sektor zgradil v obliki slumov. (Mandič, 1996: 106)

Špekulativno stanovanje je vodilo v nevzdržne bivalne razmere - pojavile so se nevarnosti splošnih okužb in pa previsoke najemnine.⁴ V nezdravih stanovanjih so delavcem pobrale preveč dohodka, da bi jim ostalo za najnujnejše (hrano in druge osnovne fizične potrebe). Država je zato skušala podpirati alternative špekulativnemu stanovanju:

⁴ V industrijskem obdobju je bilo namreč zaradi množičnega priseljevanja v mesta ogromno pomanjkanje stanovanj, zato se je povečalo povpraševanje po začasni uporabi stanovanj - najemu. Tako je stanovanje poleg dobrine (fizični predmet), postalo tudi tržna storitev (najem). (Mandič, 1996: 106)

- **industrijsko oz. tovarniško stanovanje** (zaposlovalec delovne sile je sam postavil stanovanje in omogočil stroškovno kritje, vendar so se tudi tu pojavili primeri ekonomske preračunljivosti);
- **stanovanjske zadruge** (pridobivanje in oddajanje stanovanj njihovim članom - šlo je za načela vzajemnosti in vzajemne samopomoči);
- **stanovanjska združenja** (nastajala so na pokrivanju stroškov in delnem ali popolnem odpovedovanju dobičku na vložena sredstva - sindikati, religiozne organizacije);
- **javna oz. socialna stanovanja** (mestna oblast je sama pridobila in oddajala najemna stanovanja - prvič v Londonu leta 1861).

Te alternative so predlagali meščanski reformatorji, vendar pa sta bila njihova slavna sodobnika v 19. stol. Marx in Engels zelo kritična do vsakega predloga meščanskih reformatorjev. Engels (1950) je kritike špekulativne najemne preskrbe zavračal in trdil, da je odnos med najemodajalcem in najemnikom samoumeven za razmere blagovne proizvodnje in ne primer izkoriščanja. Zanj je ta odnos pomenil čisto navadno prodajo med dvema državljanoma, ki se razvija po ekonomskih zakonih, ki splošno urejajo blagovno prodajo. Klasiki marksizma so trdili, da naj bi država s svojimi ukrepi merila v vrh, v skupino, ki ima največ in pri tem privzela, da bodo tam dobljeni 'presežki' zadoščali za potrebe prikrajšanih na dnu socialne lestvice ('minimaks' strategija). Meščanski reformatorji pa so svoje programe oprli na 'maksimin' strategijo in s svojimi ukrepi merili k izboljšavam stanovanjsko najbolj prikrajšanega dela prebivalstva.

V času med obema svetovnima vojnoma se je poseganje države na stanovanjskem področju razširilo, zlasti pomembno je bilo omejevanje najemnin, kar je sprožilo razvoj sodobne stanovanjske politike, inštrumentov in opornih točk, ki jih je začela razvijati. V tem obdobju je prišlo do omejenega razhajanja v razvoju različnih nacionalnih politik.

Pred drugo svetovno vojno so se končali lepi časi zasebnih najemnih stanovanj, saj je temu sektorju večina držav postavila omejitve (glede kakovosti stanovanj in višine

najemnin). Po drugi svetovni vojni pa je bil temeljni cilj večine razvitih evropskih držav odpraviti količinski primanjkljaj stanovanj (posledica vojne škode, porast prebivalstva ...) in prevzem odgovornosti za stanovanjsko preskrbo (kar se je kazalo predvsem v velikodušnih subvencijah - pretežno neposrednim izvajalcem storitev). V tem obdobju se je manjšal zasebni špekulativni sektor najemnih stanovanj, naraščal pa delež lastnih stanovanj in javnih (socialnih, neprofitnih) najemnih stanovanj.

Sredi 70.ih let se na stanovanjskem področju **pojaviijo trendi privatizacije** (manjša vloga države pri stanovanjski oskrbi, večja aktivnost zasebnega sektorja na finančnem stanovanjskem trgu), **deregulacije** (zmanjšanje ali odpravljanje omejitev zasebnemu sektorju pri opravljanju različnih storitev, s tem pa tudi izpostavljanje javnih podjetij tržni konkurenci) ter **decentralizacije** (prenos različnih pristojnosti s centralne na lokalno ali regijsko oblast). S pojavom teh trendov se je vloga države na stanovanjskem področju zelo spremenila - zmanjšala se je njena vloga pri neposredni oskrbi s storitvami, povečala pa posredna vloga v smislu omogočanja (enabling) drugim (zasebnim) akterjem opravljanja teh storitev.

Mandič loči naslednje razvojne faze stanovanjske politike:

Funkcija države v sistemu stanovanjske oskrbe je bila do I. svetovne vojne **omejevalna**, kar pomeni, da je bila osredotočena na omejevanje špekulativnega sektorja, ki je imel v tem obdobju monopolni položaj.

V medvojnem obdobju je bila funkcija države **oblikovalna**. Država začne posegati tudi v same pogoje poslovanja stanovanjskih podjetnikov (omejitve najemnin, posojila za gradnjo najemnih stanovanj nešpekulativnim organizacijam⁵, socialna stanovanja), kar je pripeljalo sistem stanovanjske oskrbe do notranje diferenciacije in členitve sektorjev.

⁵ zadruga, združenja, društva

V obdobju po vojni, tam nekje do 70.ih let, je država na stanovanjskem področju vodila **oskrbovalno** politiko. Zaradi povojnih razmer (primanjkljaj stanovanj, 'baby boom') je bilo potrebno prevzeti neposredno odgovornost za stanovanjsko oskrbo. To je počela z okrepitvijo subvencij tistim, ki so izvajali oskrbo z najemnimi stanovanji in s tem, da je bila država sama naročnica oziroma organizatorica velikoserijske gradnje stanovanj. S tem je pripomogla k odpravi stanovanjskega primanjkljaja ter cenovni dosegljivosti in dostopnosti stanovanja. V tem obdobju se je zasebni najemni sektor zelo zmanjšal (na približno tretjino celotnega stanovanjskega sklada).

Po koncu 70.ih let, po obdobju oskrbovalne stanovanjske politike, postane vloga države **podporna**. Država je začela opuščati svojo neposredno vlogo (stanovanjski primanjkljaj je bil zdaj odpravljen) in se preusmerila k posrednim oblikam poseganja - podpirati je začela druge akterje stanovanjske oskrbe, predvsem s finančnimi inštrumenti (davčne olajšave, subvencioniranje obresti...). (glej tabelo 3.1)

Tabela 3.1: Razvojna definicija stanovanjske politike

OBDOBJE	DEJAVNOST DRŽAVE V ODNOSU DO DRUGIH AKTERJEV STANOVANJSKE OSKRBE	POGLAVITNA FUNKCIJA STANOVANJSKE POLITIKE
1. DO I. SVETOVNE VOJNE	omejevanje špekulativnega sektorja, ki ima takrat monopolni položaj	OMEJEVALNA
2. MEDVOJNO OBDOBJE	začetna podpora nešpekulativnim akterjem (zadruham, združenjem, lokalnim oblastem), kar oblikuje pluralistični sistem preskrbe	OBLIKOVALNA
3. POVOJNO OBDOBJE DO 70. LET	neposredna udeležba pri oskrbi s stanovanjskimi storitvami in viri, težnja k prevladi nad drugimi akterji	OSKRBOVALNA
4. PO KONCU 70. LET	prepuščanje neposrednih oskrbovalnih funkcij drugim akterjem, ohranjanje močnega vpliva nanje z omogočanjem izbranih programov	PODPORNA

Vir: Mandič, Srna: Stanovanje in država. Znanstveno in publicistično središče, 1996: str. 131.

4. NEVLADNE ORGANIZACIJE NA STANOVANJSKEM PODROČJU

V Sloveniji je na celotnem področju socialnih storitev v zadnjih nekaj desetletjih zaslediti umik države iz ponudbe socialnih storitev in s tem povezano povečanje števila NVO. V tem pogledu tudi stanovanjsko področje ni nobena izjema. Država vse bolj omogoča drugim organizacijam opravljanje socialnih storitev, katerih ponudnik in izvajalec je bila prej sama. Pri tem uporablja finančne vzpodbude kot ključno orodje usmerjanja teh storitev. Funkcioniranje s strani države ni brezpogojno, temveč je »zelo selektivno in namenjeno tistim akterjem in programom ter projektom, ki služijo uresničevanju ciljev in politik ter ustrezajo natanko postavljenim kakovostnim standardom«. (Mandič, 2000: 7)

Prišlo je do aktiviranja nevladnih organizacij kot izvajalcev storitev in zagovornikov interesov uporabnikov. Mandič (2000: 3) pravi, da so spremembe povezane s sodobnimi spremembami sistemov družbene blaginje razvitih družb, ki se kažejo v zmanjšani vlogi kolektivne varnosti in blaginje na eni strani in na drugi strani povečani teži individualnosti in blaginje.

Kot izvajalci storitev imajo zdaj pomembno vlogo NVO, vendar ne le posamezne NVO, ampak tudi mreže teh organizacij (več o tem v nadaljevanju). Moč NVO vidi Černič-Mali (2000: 142) v tem, da se najlažje in najhitreje odzivajo na nove potrebe, hitreje od velikih javnih izvajalskih organizacij, saj prav njihovo povezovanje v mrežo omogoča večje sodelovanje, povezovanje, fleksibilnost in boljše pokrivanje celote potreb in informacij.

Zadnjih štirideset let stanovanjske kooperative (zadruga) in stanovanjske skupnosti v Sloveniji sploh niso obstajale. Razlog je bil v družbenem sistemu. Glede na to, da te organizacije temeljijo na privatni iniciativi, je težko pričakovati, da bi samoupravni socializem to podpiral. Motilo jih je načelo samoorganizacije, tradicija kooperativ (samoupravni socializem je bistveno spremenil originalno obliko kooperativ, ki so

obstajale do socialističnih reform) in predstava o neprofitnih ekonomskih aktivnostih (zanikanje profitne logike teh organizacij). Samoupravnost je spodkopala motivacijo za kolektivne oblike odločanja in spodbudila več individualizma. Zavlačevanje razvoja teh organizacij pa je bistveno prizadelo strukturo stanovanjske oskrbe.

Lastno stanovanje ali najemno stanovanje (seveda za dovolj ugodno najemnino) je dandanes za človeka s povprečno plačo težko dosegljiv cilj. Bistveno manj je ugodnih posojil in najemnih stanovanj z ugodno najemnino. Stanovanjski trg očitno ne deluje tako kot naj bi, država pa temu očitno ne posveča dovolj pozornosti. Mandič (2001) ocenjuje, da na stanovanjskem trgu ni razvitih niti najosnovnejših ustanov za varstvo potrošnikov na njem (potrošnik je veliko slabše zaščiten in obveščen kot na drugih trgih).

Kakšna ironija - človek mora za m² stanovanjske površine odšteti kar nekaj povprečnih mesečnih plač, pa vendar je veliko slabše obveščen in zaščiten kot pri nakupu obleke.

Vloga države oziroma oblasti je, tako Parmentier (1995: 7), da zagotavlja prek posrednih in neposrednih subvencij (iz javnih sredstev), da postane stanovanje dostopno vsem, ne glede na njihov dohodek.

Država je podpisala tudi številne mednarodne dokumente, ki imajo velik politični, kulturni, tehnični in praktični pomen in jo zavezujejo k odgovornosti za stanovanjske priložnosti prebivalstva. Med temi dokumenti⁶ je tudi Agenda Habitat in Carigrajska deklaracija (1996) ter pred njima Agenda 21, listine OZN, ki predstavljajo neke smernice in regulacije na področju stanovanjske tematike. Druga konferenca OZN Habitat II. izpostavi dve glavni temi, in sicer 'primerno stanovanje za vse' in 'trajnostni razvoj nastanitve' v urbanizirajočem svetu.

Glede prve teme, 'primerno stanovanje za vse', so mnenja, da je za človekovo psihično, fizično, socialno in ekonomsko blagostanje bistveno varno in zdravo stanovanje ter osnovne storitve in le tega bi moral biti deležen prav vsak. Kar pa se

⁶ Splošna deklaracija OZN o človekovih pravicah, 1948, Resolucija OZN o človekovi pravici do stanovanja, 1993, Evropska konvencija o človekovih pravicah, Evropska socialna listina, 1996 (glej Mandič, 2001: 14-15)

tiče druge teme, trajnostni razvoj nastanitve združuje ekonomski razvoj, socialni razvoj in zaščito okolja s spoštovanjem vseh človekovih pravic in svoboščin.

Po njihovem mnenju, prej ko skupnosti, lokalne vlade in partnerstva med javnim in privatnim sektorjem združijo moči, da ustvarijo jasne in inovativne strategije za stanovanjski razvoj in nastanitve, boljši so obeti za varnost, zdravje in blagostanje ljudi. (Habitat Agenda and Istanbul Declaration, 1996: 11,12)

Vse te smernice, ki jih dajejo te listine, naj bi upoštevale države članice EU - kot tudi tiste, ki to še nameravajo postati (med njimi tudi Slovenija), vendar pa se teh sklepov držijo le redke. Ves ekonomski sistem EU, čigar glavni cilj je v prvi vrsti usmerjen k ustvarjanju blaginje in sreče za vse, je po mnenju Parlamentier (1995: 17) "odpovedal" glede na to, da države članice kot ene izmed ekonomsko najbolj uspešnih držav na svetu in v principu tudi najbolj demokratičnih, niso sposobne priskrbeti vsem svojim državljanom stanovanja (primerne, varne in po zmerni ceni).

Nekatere nevladne organizacije in društva, ki delujejo na stanovanjskem področju v Sloveniji, so (povzeto po Cvahte in ostali v knjigi Najem stanovanja: napotki najemnikom in tistim, ki bi to radi p/ostali, 2001):

① **Pravno-informacijski center nevladnih organizacij - PIC** (nudijo brezplačno pravno svetovanje NVO in socialno ogroženim posameznikom na področjih človekovih pravic, družinskega, delovnega, stanovanjskega in socialnega prava, varstva okolja in urejanja prostora, državljanstva, tujcev in beguncev, statusnega prava NVO, ugovora vesti vojaški dolžnosti, avtorskega prava samostojnim kulturnim delavcem, zagovorništva duševnih bolnikov, laringektomiranih in naglušnih).

② **Zveza potrošnikov Slovenije** (svetuje na področju varstva potrošnikov).

③ **Združenja najemnikov nacionaliziranih stanovanj** (ZNNS je pravna oseba, ustanovljena pa je bila z namenom, da organizira in ščiti člane društva, ki po sprejetju

Stanovanjskega zakona (19.19.1991) in Zakona o denacionalizaciji (7.12.1991) niso bili več v enakopravnem položaju z drugimi imetniki stanovanjske pravice v družbenih stanovanjih. Ti so svoja stanovanja lahko privatizirali, imetniki stanovanjske pravice v denacionaliziranih stanovanjih pa so z lastniki denacionaliziranih stanovanj praviloma lahko sklenili le najemno pogodbo).

④ **Slovenska Karitas** (je dobrodelna ustanova rimskokatoliške Cerkve na Slovenskem. Želi blažiti materialne, duševne in duhovne stiske ljudi. S prostovoljnim delom in prispevki pomagajo družinam, invalidom in ostarelim na domu, beguncem, zasvojenim, brezdomcem, pri naravnih nesrečah doma in po svetu.) .

⑤ **Škofijska Karitas Ljubljana** (pomoč družinam).

⑥ **Materinski dom Škofljica** (pomoč materam in ženskam v stiski).

⑦ **ŠENT** - *Slovensko združenje za duševno zdravje* (njihovo poslanstvo je socialna in psihološka rehabilitacija oseb z duševnimi motnjami in eden od socialno-zdravstvenih programov, ki jih izvajajo so tudi stanovanjske skupine - zagotavljajo organiziranje in podporo pri kvalitetnem bivanju osebam z dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju.).

⑧ **Paradoks**, *Slovensko društvo za vzajemno pomoč v duševni stiski* (društvo izvaja krizne nastanitve, tj. začasno bivanje za ljudi s težavami v duševnem zdravju in nastanitev ljudi v stanovanjsko skupino, za ljudi, ki so v stanovanjski stiski in imajo druge psihosocialne težave.).

⑨ **Društvo SOS telefon za ženske in otroke žrtve nasilja** (to društvo je namenjeno ženskam in otrokom, ki so doživljali ali še vedno doživljajo nasilje.).

Nekaj NVO pa dodajam tudi sama:

⑩ **Altra** (odbor za novosti v duševnem zdravju – zaokroža celotno ponudbo psihosocialne podpore in pomoči osebam s težavami na področju duševnega zdravja in drugim osebam v stiski, z različnimi programi, med drugimi je tudi reševanje stanovanjskih težav).

⑪⑪ **Društvo paraplegikov ljubljanske pokrajine** (v sklopu dejavnosti za zagotavljanje socialne varnosti članov društva je tudi pomoč pri reševanju stanovanjskih vprašanj).

Nevladne organizacije na stanovanjskem področju se ukvarjajo s socialno ogroženimi, z ljudmi, ki so v takšni ali drugačni stiski in jim poleg različnih vrst pomoči skušajo pomagati tudi pri reševanju stanovanjskega problema. Večinoma gre za pomoč marginaliziranim skupinam, ki skušajo reševati tudi stanovanjsko problematiko, ni pa organizacije, ki bi se ukvarjala izključno s stanovanjsko problematiko. »NVO bi morale razviti nove sposobnosti in zaveznitva na profesionalni ravni, da bi se lahko ubadali z bolj specifičnimi, manj marginaliziranimi in bolj sestavnimi oblikami socialne izključenosti.« (Parlamentar, 1995: 17). Organizacije bi se po mnenju Kolaričeve, Črnak-Megličeve in Vojnovičeve (2002: 156-177) morale bolj profesionalizirati (dejavnost organizacij naj izvajajo zaposleni in od njih plačani "profesionalci" - vsi, ki so v organizaciji zaposleni in usposobljeni za opravljanje posameznih nalog). Zato pa je po njihovem mnenju pomemben proces etatizacije (proces v katerem organizacije postajajo producentke določenega dela tistih (javnih) storitev, ki jih država zagotavlja vsem državljanom pod enakimi pogoji - državno financiranje omogoča, zahteva in krepi profesionaliziranje organizacij) in komercializacije (proces, ki ne zajema le povečevanja komercialnih dejavnosti, t.j. dejavnosti povezanih s prodajo rezultatov dejavnosti, temveč zajema tudi konkurenco med organizacijami) organizacij.

Seveda pa to zadnje, komercializacija, odpade pri socialnovarstvenih storitvah, saj tisti, ki te storitve potrebujejo, praviloma nimajo denarja, da bi si jih lahko privoščili. Slovenske organizacije pa so, glede na stopnjo profesionaliziranosti, v primerjavi z vsemi v mednarodno raziskavo zajetimi družbami globoko zadaj (samo pred

Romunijo), vložek volonterjev pa je razmeroma velik (opravijo skoraj pol toliko dela kot zaposleni v teh organizacijah).

Za kvalitetno opravljanje storitev morajo, po mojem mnenju, NVO biti vključene v policy omrežje, t.j. sodelovati morajo z državo in drugimi interesnimi skupinami, uporabniki storitev teh NVO morajo sodelovati pri nastanku in izvedbi storitev, država pa mora po drugi strani voditi politiko omogočanja, povečevati sodelovanje z NVO in jim omogočati demokratično delovanje.

Kaj vse to pomeni, bom skušala razložiti v nadaljevanju in sicer najprej teoretično, kasneje tudi empirično z intervjuji v izbranih organizacijah.

4.1 POLICY OMREŽJA⁷ IN STANOVANJSKA POLITIKA

V angleškem jeziku obstajata dva pojma za opis politik. Prvi 'politics' pomeni politiko v širšem smislu (politična arena moči); drugi, 'policy', pa pomeni sektorsko politiko (instrumentalno določeno politiko). Ker poznamo v slovenščini samo pojem 'politika', 'policy' pa se v slovenščini neposredno lahko izrazi le za opisovanje v specifičnih primerih (npr. skupaj s pridevnikom - stanovanjska politika, socialna politika ...), velikokrat uporabljamo kar angleški pojem 'policy'. (Fink-Hafner D., 1998: 833)

Policy omrežje je koncept artikuliranja sektorskih politik in se pojavlja od 70. let naprej. Za Smitha (1993: 7, 56) so policy omrežja sredstva kategoriziranja odnosa med skupinami in državo, obstajajo pa tam, kjer je prisotna izmenjava kakršnihkoli sredstev (od izmenjave informacij do institucionalizacije skupine v politični proces) med državo in skupinami. Po njegovem mnenju je policy omrežje pogosto tudi sredstvo za stopnjevanje vzajemne moči med skupinami in državnimi akterji in ne prevzemanje moči od enih ali drugih. Koncept policy omrežij je uporaben pri raziskovanju strukture policy odločevalcev in razmerij med njimi, saj se osredotoča na

⁷ D. Fink-Hafner (1998) je po mojem mnenju dobro argumentirala, zakaj prevod pojma 'network' v slovenski izraz 'omrežje' in ne v izraz 'mrežje' (kot ga je predlagal A. Lukšič). In sicer D. Fink-Hafner pravi, da se 'omrežje' navezuje na odnose med ljudmi in je že v rabi na področju humanih uslug, in da se ta pojem tudi sicer pogosto uporablja za opisovanje povezanosti družbenih subjektov in ustanov.

razmerja med akterji (privatnimi in javnimi) in značilnosti razmerij med njimi, ki odločajo o oblikovanju in izvajanju konkretne javne politike na določenem področju. (Fink-Hafner, 1998: 832, 833)

»'Omrežja' implicirajo spremembe v procesih odločanja in oblikovanja sektorskih politik, ki se po Jordanu in Schubertu kažejo kot vse večja mobilizacija interesnih organizacij, decentralizacija države in zabrisovanje meje med javnim in zasebnim.« (Aleksić, Sušnik, 1999: 227)

Politika v širšem smislu (politična arena) in policy - sektorska politika sta povezani v tem smislu, da politična arena vpliva na to, kakšna politika se bo oblikovala. Poleg policy omrežij obstajajo tudi politična omrežja, kar je potrebno razlikovati, saj gre za dva različna pojma. Izraz "policy omrežje" se, po mnenju Mandičeve (1998: 897), v najbolj splošnem pomenu uporablja kot krovni izraz za vrsto različnih možnih odnosov med državo in interesnimi organizacijami pri oblikovanju sektorskih politik.

Pojem policy omrežja zajema akterje in značilnosti razmerij med akterji, ki imajo vložek oz. (so)odločajo o konkretni politiki na določenem področju. Politična omrežja so temeljna oz. ključna razmerja (povezave, razdelitev, politične moči), ki določajo praktično delovanje političnega sistema kot celote. (D. Fink-Hafner, 1998: 833)

Avtorji (Van Waarden, 1982, Adams, 1987, Schwartz, 1987, Nystrom, 1981) so za opisovanje policy omrežij oblikovali več meril (število vpletenih akterjev, vzorec razmerij med vpletenimi akterji, pravila obnašanja ...) in glede na različne kombinacije teh značilnosti določili veliko število tipov omrežij. Dva skrajna tipa sta 'statizem' (v to omrežje je ob vladi vključeno le majhno število akterjev, saj jih vlada skuša izločiti iz procesa oblikovanja politik) in 'neokorporativizem' (vanj je vključeno omejeno število interesnih skupin, katere predstavniki se z državo pogajajo o politiki, po sprejetju pa so tudi odgovorni za izvedbo). V Sloveniji na različnih področjih nastajajo različni tipi omrežij, ki segajo od elitističnih do korporativnih. (glej Mandič, 1996: 26)

Kustec (1999: 6-22) navaja naslednje avtorje, ki so se v Sloveniji ukvarjali s policy omrežji: Fink-Hafner Danica (preučevanje razlik med policy in splošnimi političnimi

omrežji), Bibič Adolf, Lukšič Igor (opisovanje akterjev policy omrežij), Stanojević Miroslav, Lah Marko in Mandič Srna (vsi trije so prikazali delovanje omrežij v okviru specifičnega okolja, Stanojević v okviru socialnega partnerstva, Lah v ekonomskem, in, kar je za to nalogo najbolj relevantno, Mandičeva v stanovanjskem).

Po mnenju Mandičeve (1998: 900-901), stanovanjski sektor sodi med najbolj izrazite primere močno razvitega korporatizma. Korporativni sistem reprezentacije interesov pa je posledica samoupravnega modela oblikovanja in izvajanja vrste sektorskih politik v bivši Jugoslaviji. Država je imela pri izvajanju stanovanjske politike relativno majhno vlogo, s stanovanjskimi viri pa so upravljale banke (komercialna stanovanjska posojila) in podjetja (oskrba zaposlenih z najemnimi stanovanji in ugodna posojila), kasneje pa so ključno vlogo pri oblikovanju stanovanjske politike dobile občinske samoupravne stanovanjske skupnosti. Po letu 1990 so se akterji stanovanjske oskrbe spremenili. Namesto prejšnjih akterjev (bank, podjetij in samoupravnih stanovanjskih skupnosti) je Stanovanjski zakon iz leta 1991 zadolžil za oddajanje stanovanj tri nove akterje: novooblikovane Nefitne stanovanjske organizacije, občinske oblasti in novo nastali Stanovanjski sklad RS.

Schmidt (v Mandič, 1996: 36) pravi, da so v korporativnem sistemu politični in tržni akterji povezani tako, da država angažira tržne institucije in tako usmerja trg; te institucije to nalogo sprejmejo, v zameno pa dobijo finančno in administrativno podporo ter stabilni trg; taka politika se oblikuje z zunajparlamentarnim pogajanjem med predstavniki obeh strani. Takšno sodelovanje med tržnimi akterji in državo omogoča tem akterjem večjo racionalizacijo in manjše tveganje, odpovedo pa se medsebojni konkurenci in možnosti večjega dobička, kar pa je v nasprotju s tradicionalnim razumevanjem prostega trga in parlamentarne demokracije. Po mnenju Edgarj-a, Doherty-a in Mina-Coull-ove so omrežja med organizacijami pomembna za inovativno obnašanje volonterskih organizacij. Kjer ni kontaktov med organizacijami ali pa so ti le slabo razviti, pa pravijo, da lahko pričakujemo, da bodo tam tudi zelo slabe možnosti za razvoj enotnih storitev.

Zanima me, kakšna so policy omrežja na stanovanjskem področju, t.j. ali so razmerja med njimi šibka ali močna. Ali se NVO povezujejo med seboj in z drugimi akterji ter ali je sodelovanje med državnimi organi in NVO dobro.

4.2 OPOLNOMOČENJE (EMPOWERMENT)

Z angleškim izrazom "empowerment" oziroma slovenskim prevodom opolnomočenje imamo v mislih krepitev uporabnikov storitev. Glede na to, da so storitve NVO usmerjene k uporabnikom njihovih storitev oziroma k reševanju in odpravljanju njihovih težav, postaja krepitev uporabnikov vedno bolj pomembna za kvalitetno opravljeno storitev.

Krepitev uporabnikov pomeni, da so uporabniki teh storitev vključeni v oblikovanje in izvedbo storitev ter da se storitve usmerjajo k večjemu zadovoljstvu uporabnikov. Le tako bodo storitve res po "njihovi meri", uporabniki pa tako bolj zadovoljni. Storitve morajo biti tako v njihovi vsebini kot tudi v metodi rešitve odzivne na potrebe njihovih uporabnikov. Uporabnika morajo vključevati v oblikovanju vsebine storitev in njihovem reševanju. Prizadevati bi si morale k doseganju uporabnikovega zadovoljstva ali izvrševanja sprememb v življenjskih okoliščinah vsakega posameznika. V tem kontekstu 'klienti' postanejo 'udeleženci' – uporabniki storitev s pravicami in ne le prejemniki blaginje. (Mandič, 2000 ter Edgar, Doherty in Mina-Coull, 1999)

Beck, Van der Maesen in Walker (2001: 349) so mnenja, da je posamezniku potrebno priskrbeti znanje in sposobnosti, ki bodo usmerjene k maksimizaciji njihovih možnosti za sodelovanje v javnih zadevah. Vera v človeško znanje in sposobnosti, njihovo socialno moč in njihovo kontrolo nad obstojem, samospoštovanjem, povečevanje sposobnosti in pristojnosti so bistvene komponente okrepitve uporabnikov.

Friedman (1995: 33) razlikuje med tremi **tipi okrepitve uporabnikov: osebno, socialno in politično**. Osebni vidik zadeva celotno vrsto znanj, sposobnosti in izkušenj, kar vodi k večjemu samospoštovanju, samorazvoju in samotematizaciji. Socialni vidik zadeva medosebne, posredne in formalne medsebojne odnose posameznikov. Politično opolnomočenje zadeva dostop do procesov odločanja, informacij in virov.

Beck, Van der Maesen, Thomese in Walker (2001: 162) menijo, da uporabnikom niso več dovolj le materialni viri v zameno za moč, pač pa koncept socialne kvalitete odpira možnost okrepitve ljudi v stiski.

Za dvig kvalitete storitev, ki jih ponujajo NVO, morajo uporabniki socialnih storitev postati "udeleženci", sodelovati morajo pri oblikovanju (individualni načrt, ocenjevanje) storitev. Le tako bodo storitve v resnici odgovarjale tistim, ki so jim namenjene. Gre za individualiziran pristop pri izboru in izvedbi storitev, ki temelji na individualizirani oceni posameznih potreb. Pri tem pa je potrebna tudi prožnost izvedbe storitve, s čimer se izvajalec odziva na (spreminjajoče se) potrebe uporabnika.

Skušala bom ugotoviti, ali v Sloveniji NVO dejansko izvajajo ali pa so to pri nas še vedno le želje uporabnikov storitev.

4.3 DEMOKRATIČNOST

Zanima me, ali večje sodelovanje med NVO in državo vodi do višje stopnje demokracije in v večje zadovoljstvo NVO s stanjem demokracije. To se po mojem mnenju najbolj odraža v tem, ali so te organizacije vključene v posvetovanje, izvedbo in kontrolo javnih politik (participativna demokracija).

Therborn (2001) loči med elitno demokracijo in participativno demokracijo. Pravi, da sta obe demokratični v smislu svobodnega in odprtega mnenja, toda pri prvi politična posvetovanja in odločitve izvajajo birokratske in profesionalne elite, pri drugi pa je veliko število državljanov in interesnih skupin vpletenih v oblikovanje javnih politik. In ta druga demokracija, participativna demokracija, je za NVO relevantna.

5. ANALIZA IZBRANIH ORGANIZACIJ

5.1 PREDMET IN CILJ ANALIZE

V tem, drugem delu naloge, bom z raziskovalnim delom skušala dobiti odgovore na vprašanji, ki sem jih postavila na začetku naloge:

❶ Ali so uporabniki storitev, ki jih nudijo nevladne organizacije, vključeni v oblikovanje in izvedbo le-teh? Zanima me tudi, na kakšen način so vključeni v oblikovanje storitev in ali njihova vključenost pripomore k temu, da so te storitve dovolj prilagojene uporabnikom.

Z analizo želim ugotoviti, ali njihova vključenost uporabnikov v proces oblikovanja in izvajanja storitev, ki jih izvajajo NVO, vpliva na kvaliteto storitev.

❷ Ali pri nas država (oz. v tem primeru lokalna oblast) na stanovanjskem področju sodeluje z nevladnimi organizacijami? Nadalje me zanima, v kakšni obliki to sodelovanje poteka: je to le pri izvajanju storitev ali tudi pri oblikovanju politike in kako so s tem sodelovanjem in vključenostjo zadovoljne organizacije same. Prav tako pa želim odgovoriti na vprašanje, kakšni so rezultati tega sodelovanja, kar zadeva kakovost storitev; večje sodelovanje naj bi namreč prispevalo k temu, da so storitve kakovostnejše in bolj prilagojene uporabnikom.

5.2 METODE IN VZOREC

V tem delu naloge, ki je empiričen (izkustven), bom uporabila kvalitativno raziskovalno metodo, katere bistvo je v interpretativnem postopku. Za kvalitativno metodo sem se odločila zato, ker imam za kvantitativno obdelavo podatkov premajhen vzorec organizacij. V nalogi bom uporabila strukturiran intervju.

Akcijsko oziroma kvalitativno paradigmo raziskovanja opredelujeta Toš in Hafner-Fink (1998) približno tako. Kvalitativna metoda je spoznavna metoda, v kateri

raziskovalec potek zbiranja podatkov strukturira tako, da v direktnem stiku z delujočimi (raziskovanimi) oblikuje razumevanje njihove različnosti. Zbiranje podatkov je tako predvsem komunikativna storitev, v kateri govorni izrazi in ravnanja - kot podatkovna baza - učinkujejo le kot osnova za razumevanje celotnega konteksta raziskovalne situacije. Meritve potekajo na ravni "splošnega jezikovnega razumevanja" oseb, ki so vključene v raziskavo. Posebnost te metode je torej v razumevanju socialne resničnosti. To raziskovanje ne posega po standardiziranih postopkih zbiranja podatkov in je tako usmerjeno predvsem v vodenje skupinskih diskusij, problemsko usmerjenih pogovorov, odprt intervju, nestandardizirano opazovanje ipd. Te metode dopuščajo raziskovalcu več subjektivnosti.

Flere (2000: 74) pravi, da mora raziskovalec, da bi zožil obseg predmeta raziskave in ga ustrezno usmeril, zastaviti hipotezo (domnevo, predpostavko), ki ga vodi v operacionalizaciji, zbiranju podatkov, njihovih obdelavah in zlasti pri interpretaciji podatkov. Hipoteza se praviloma pojavlja kot pogojna, izhodiščna trditev o povezanosti med pojavi, ki nam pomaga pri izbiri in povezavi dejstev in ki jo proti koncu potrdimo, zavrnemo ali modificiramo.

Hipotezi te naloge sta:

- ❶ Uporabniki so vključeni v proces oblikovanja in izvedbe storitev, ki jih izvajajo NVO.**
- ❷ Država z nevladnimi organizacijami sodeluje, vendar v omejenem obsegu.**

Uporabila bom strukturiran intervju kot kvalitativno metodo zbiranja podatkov. V mojem primeru je strukturiran intervju bolj primeren, saj bi za izvedbo nestrukturiranega intervjuja potrebovala veliko več znanja in izkušenj v intervjuvanju. Poleg tega so podatki, ki jih dobimo s strukturiranim intervjujem, bolj enotni, kar zagotavlja primerljivost podatkov.

Pri nestrukturiranem intervjuju intervjuvar razvije nek okvir, v katerem potem vodi intervju. Vprašanja intervjuvar zastavlja spontano med intervjujem, zato mora imeti raziskovalec več znanja in izkušenj kot pri strukturiranem intervjuju. Pri slednjem

namreč raziskovalec postavlja vnaprej določen niz vprašanj, uporablja pa iste izraze (besedilo) in vrstni red vprašanj, kot so določeni v intervjuvarskem planu (načrtu). Ta plan je napisan seznam vprašanj odprtega ali zaprtega tipa, ki jih pripravi intervjuvar. Intervju se izvaja v interakciji z osebo (lahko osebno, po telefonu ali drugem elektronskem mediju). (glej Kumar, 1996: 104-117)

V raziskavo bom vključila nekaj nevladnih organizacij in Mestno občino Ljubljana oziroma Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana (prej Stanovanjski sklad ljubljanskih občin), ki »je osrednja lokalna institucija za izvajanje nacionalnega stanovanjskega programa na lokalni ravni tako, da pripravlja in izvaja stanovanjski program občine ter izvaja upravne naloge na stanovanjskem področju iz lokalne pristojnosti« (MOL, 2002: 2).

5.3 IZBRANE ORGANIZACIJE

Intervjuje sem opravila v Javnem stanovanjskem skladu MOL in naslednjih nevladnih organizacijah:

- **ALTRA** je nevladna, nepolitična organizacija, ustanovljena leta 1988 kot odgovor na nezavidljiv položaj ljudi v psihiatričnih bolnišnicah. Javno in politično je izpostavila težave oseb z dolgotrajnimi težavami na področju duševnega zdravja, se zavzela za korenite spremembe na tem področju in odkrito spregovorila o nezadostnosti samega psihiatričnega sistema.
- (http://www.ljudmila.org/altra/a_preds.html)
- **Društvo paraplegikov ljubljanske pokrajine** deluje preko dvajset let na različnih področjih. Ena izmed najpomembnejših dejavnosti društva je socialno varstvo članov. V tem sklopu članom zagotavljajo pomoč pri prevozih s prilagojenim vozilom, aktivnem vključevanju v okolje, preventivnem delovanju s programom ohranjanja zdravja, vključevanju v izobraževalne programe, svetovanje pri nabavi tehničnih pripomočkov in predelavi vozil na ročno upravljanje itd., pri reševanju stanovanjskih vprašanj (predvsem pri ureditvi prostorov in sanitarij),

povezovanju s centri za socialno delo, koordinacijo mreže prostovoljcev, izvajanjem laične pomoči članom in specifične pomoči članom, ki kompenzirajo invalidnost. (brošura Društva paraplegikov ljubljanske pokrajine).

- **Materinski dom Škofljica** pomaga materam in ženskam v stiski. Prednost imajo nosečnice in porodnice, sprejemajo pa tudi matere z otroki ali ženske v stiski. Vsem tem pomagajo, da najdejo ustrezno rešitev in toliko časa tudi ostanejo v domu.
- **Mestno društvo gluhih Ljubljana** je organizacija, ki deluje na področju gluhotе in udejanja kulturo gluhih. Združenje spodbuja gluhe in naglušne osebe, da se družijo, izmenjujejo izkušnje in informacije. MDGL pripravlja in izvaja tudi dejavnosti s področja športa, kulture, razvedrila in izobraževanja. Poleg tega pa še seznaja javnost in svoje člane z razvojem društva in gluhe skupnosti, v javnosti spodbuja korektniji odnos do gluhih, sodeluje z drugimi društvi, organizacijami in institucijami, ki se strokovno ali znanstveno ukvarjajo s področjem gluhotе.
- (<http://www.drustvo-gluhih-ljubljana.si/index.php?action=Poslanstvo>)
- **Društvo up** za pomoč zasvojenecem in njihovim svojcem Slovenije je bilo ustanovljeno leta 1993. Ukvarja se s splošno problematiko zasvojenosti, od predlogov za zakonodajo na področju zasvojenosti in zdravljenja zasvojenosti, ozaveščanja ljudi, do pomoči pri zdravljenju.
- (http://www.drustvo-up.si/kdo_smo.htm)

5.4 ODGOVORI JAVNEGA STANOVANJSKEGA SKLADA

V Javnem stanovanjskem skladu Mestne občine Ljubljana (JSS MOL) so mi odgovorili (op.: odgovor je pripravila ga. Alenka Šimon), da na področju stanovanjske oskrbe, pridobivanja, vzdrževanja ter oddajanja stanovanj vseskozi strokovno sodelujejo z različnimi vladnimi ter nevladnimi organizacijami.

Na področju oddajanja stanovanj so to nevladne organizacije (NVO):

- katerih poslanstvo je skrb za posebne družbene skupine, ki jih pogoji za pridobitev socialnega ali neprofitnega stanovanja zaobidejo, ter jim grozi prikrito ali odkrito brezdomstvo (ljudje z nižjimi dohodki, brezposelni, ljudje z duševnimi stiskami, ženske z otroci, mladostniki, odvisniki, samske osebe, predvsem moški srednjih let, posamezniki z neurejenim državljskim statusom...);
- ki v okviru svoje dejavnosti organizirajo stanovanjske skupine, ki nudijo posameznikom začasen umik zaradi duševnega zdravja, psihičnega ali fizičnega nasilja v družini (ženske, otroci, mladostniki), realizacije neodložljivih zadolžitev (mladostniki), umika iz zavodske oblike namestitve (osebe z duševno motnjo, invalidi, mladi s specifičnimi individualnimi problemi), reintegracijo (zdravljeni odvisniki) in podobno. Možne pa so tudi različne stalne stanovanjske oskrbe posameznikov ali skupin.

JSS MOL sodeluje z vsemi NVO v Ljubljani, ki organizirajo stanovanjske skupine (institucionalnega varstva odraslih). To sodelovanje poteka preko obojestranskega spremljanja in evidentiranja potreb po najemnih stanovanjih za stanovanjske skupine do dejanskih možnosti, dodelitve primerne stanovanja, ki jih ima JSS MOL v okviru skupnega stanovanjskega fonda:

- ALTRA, PARADOKS, ŠENT, DRUŠTVO SOŽITJE, OZARA: s področja duševnega zdravja;
- DRUŠTVO UP: s področja zdravljenja odvisnikov;
- ZVEZA SONČEK, DRUŠTVO GLUHIH IN NAGLUŠNIH LJUBLJANA, ZVEZA PARAPLEGIKOV SLOVENIJE, DRUŠTVO ZA CEREBRALNO PARALIZO: s področja gibalno ali kako drugače oviranih oseb;
- HOSPIC: s področja spremljanja umirajočih bolnikov in svojcev;
- ŽENSKA SVETOVALNICA, MATERINSKI DOM KARITAS, VARNA HIŠA: s področja zaščite žensk in otrok pred nasiljem;
- DRUŠTVO ZA NENASILNO KOMUNIKACIJO: s področja nenasilnega reševanja konfliktov;
- MLADINSKIM CENTROM v okviru Centra za socialno delo Moste: s področja kratkotrajne stanovanjske namestitve mladostnikov.

Sodelovanje z NVO ocenjujejo pozitivno predvsem zaradi ustvarjanja pogojev za zagotavljanje stanovanj za organiziranje stanovanjskih skupin, zaradi podpore pri vplivu na spremembo stanovanjske zakonodaje na področju dodeljevanja stanovanj posameznim družbenim oziroma ranljivim skupinam, zaradi seznanjanja javnosti o socialni izključenosti posameznikov in družbenih skupin z neurejenim stanovanjskim statusom.

Kot najuspešnejše pa ocenjujejo sodelovanje takrat, ko ima JSS MOL možnost dodeliti posamezni NVO primerno stanovanje.

Nekatere NVO že imajo občinska najemna stanovanja za izvajanje stanovanjskih skupin (Šent, Zveza paraplegikov, Sonček, Zveza gluhih in naglušnih, Zveza za cerebralno paralizo), z nekaterimi planirajo oddajo najprimernejšega stanovanja (Altra, Paradoks, Društvo UP), načrtujejo izgradnjo, obnovo ali nakup hiše za potrebe Hospica, Ženske svetovalnice ter Mladinskega centra; z Društvom za nenasilno komunikacijo pa sodelujejo pri svetovalni podpori najemnikom najnujnejših bivalnih prostorov pri njihovi namestitvi ter urejanju medsebojnih odnosov pri souporabi skupnih prostorov (vse vir ga. Alenka Šimon v imenu JSS MOL).

5.5 ODGOVORI OBISKANIH NEVLADNIH ORGANIZACIJ

5.5.1 ALTRA

V Altri sem se pogovarjala s predsednikom društva, Zoranom Sedmakom. Na stanovanjskem področju to društvo neposredno rešuje stanovanjski problem (problem eksistence). Imajo fond stanovanj za namene stanovanjskih skupin (kratkoročno reševanje stanovanjskega problema), prizadevajo pa si tudi za določen del socialnih stanovanj, t.i. »varovana stanovanja«, s katerimi bi ta problem reševali tudi dolgoročno. Skušajo pa tudi vplivati na zakonodajo, kolikor jim to dopušča statut.

Uporabniki njihovih storitev sodelujejo pri oblikovanju in izvedbi storitev, kolikor to dopušča pravno formalni okvir organizacije društva. Nekateri njihovi uporabniki so

celo zaposleni pri društvu, drugače pa sodelujejo pri kreiranju, sooblikovanju programov, ki jih društvo izvaja.

Zoran Sedmak meni, da storitve, ki jih izvajajo na stanovanjskem področju, niso dovolj prilagojene uporabnikom, saj stanovanjske skupine pokrijejo samo 30% tovrstnih socialnih potreb, zato se zavzemajo za sistemsko reševanje teh problemov. To pomeni, da želijo (glede na potrebo po reševanju večjega števila stanovanjskih problemov), ustanoviti svojo Agencijo za nepremičnine, ki bi lahko zagotovila večji fond stanovanj (po nižjih, neprofitnih cenah) za uporabnike.

Z MOL dobro sodelujejo, saj so tudi financerji nekaterih njihovih programov, z JSS pa sodelujejo zadovoljivo. Pred časom, pravijo, je bilo sodelovanje zelo dobro (razvijali so celo program NSO – neprofitne stanovanjske organizacije – kasneje pa so ta program opustili, ker ni bilo dovolj sredstev), zdaj financirajo le manjše programe, ker ni dovolj sredstev. Sodelovanje z drugimi organizacijami pa ocenjujejo kot dobro, saj so organizacije (razen Ozare) na tem področju povezane v Svet nevladnih organizacij na področju duševnega zdravja, kjer se te organizacije tudi medsebojno usklajujejo.

Pri vprašanju, kako bi izboljšali sodelovanje z JSS, je g. Sedmak mnenja, da bi morali spremeniti pravilnik za pridobitev neprofitnih ali socialnih stanovanj (pridobivanje točk) in pri tem upoštevati tudi socialno komponento (primer: nekdo brez stanovanja po tem pravilniku ne more dobiti točk, ker ocenjujejo stanovanj, v katerem je oseba prej živela – vlaga, m²/osebo...).

5.5.2 DRUŠTVO PARAPLEGIKOV LJUBLJANSKE POKRAJINE

To društvo izvaja naslednje dejavnosti na stanovanjskem področju:

- spremlja razpise JSS MOL za neprofitna in socialna stanovanja;
- piše priporočila za svoje člane za pridobitev teh stanovanj;
- kontakti njihovega arhitekta (njegovo strokovno mnenje).

Dane Kastelic, predsednik društva, ki je odgovarjal na ta vprašanja, pravi, da so njihovi člani vključeni v oblikovanje vsebine teh storitev, saj nastanejo na njihovo pobudo (skupaj nato spremljajo razpis, kontaktirajo in upoštevajo njihove želje - kolikor je to mogoče).

Te dejavnosti na stanovanjskem področju ne rešujejo zadostno problemov njihovih uporabnikov, saj je premalo prilagojenih stanovanj. Predvsem za novogradnje je značilno, da ne spoštujejo (upoštevajo) Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o graditvi objektov (Uradni list RS, št. 59-5050/1996) in Pravilnika o zahtevah za projektiranje objektov brez grajenih ovir (Uradni list RS, št. 92-4361/1999).

Z MOL sodelujejo dobro, saj MOL podpira njihove raziskave, z JSS pa sodelujejo v konkretnih primerih (iskanje primerne stanovanja). Vendar je g. Kastelic mnenja, da bi bilo lahko sodelovanje z MOL še boljše v smislu boljše koordinacije, na JSS pa bi lahko bolj upoštevali mnenje arhitekta.

Vsekakor pa meni, da se njihovo mnenje pri oblikovanju javnih politik le malo upošteva.

5.5.3 MATERINSKI DOM ŠKOFLJICA

Na stanovanjskem področju ta dom pomaga svojim uporabnicam le tako, da piše zanje priporočila za pridobitev stanovanja (izven razpisov JSS MOL). Z žalostjo v glasu vodja doma Lidija Jerebic pove, da je v dvanajstih letih stanovanje na razpisu dobila le peščica žensk doma (največ pet žensk), kar je zelo, zelo malo.

Sodelovanje z uporabnicami poteka tu tako, da one napišejo prošnjo, dom priporoči, prav tako pa napiše priporočilo tudi Center za socialno delo (ko gre za reševanje izven razpisov JSS MOL).

Storitve tega doma žal ne rešujejo problemov uporabnic, ker na JSS MOL pravijo, da stanovanj ni. Pravijo, da sicer sredstva so, ni pa zazidalnih površin. Sodelovanje z MOL in ostalimi NVO ne bi označili za slabo, po besedah ge. Jerebic so na MOL prijazni in jih vabijo na pogovore, vendar vedno pridejo do zaključka, da stanovanj ni.

Ga. Jerebic meni, da bi se za izboljšanje sodelovanja z MOL (JSS) in ostalimi NVO morala spremeniti miselnost, nujen pa bi bil tudi poseg v trg nepremičnin (večji poseg države v to področje). Kar pa se tiče vključenosti v posvetovanje, izvedbo in kontrolo javnih politik, pa je mnenja, da so tu nemočni oziroma se jih ne upošteva.

5.5.4 MESTNO DRUŠTVO GLUHIH LJUBLJANA

Tudi v tem društvu pišejo priporočila za lažjo pridobitev stanovanj. Njihovi uporabniki so vsebinsko vključeni pri reševanju teh problemov. Z uporabnikom sodelujejo osebno, imajo tolmača, dopisujejo si po faksu in s sporočili prek telefona. Petra Rezar, predsednica društva, je mnenja, da so storitve uporabnikom prilagojene le delno, ker nimajo ne pogojev ne možnosti v stanovanjskih programih. Z MOL ne sodelujejo, razen s kakšnimi dopisi. Sodelovanje z njimi pa bi radi spremenili v pozitivno smer, saj nimajo nobenega vpliva na njihovo politiko. Pri vprašanju, ali so dovolj vključeni v oblikovanje javnih politik, pa je mnenja, da bi bilo lahko boljše.

5.5.5 DRUŠTVO UP

Na vprašanje, katere storitve na stanovanjskem področju izvaja njihova organizacija, se je odgovor glasil, da storitve tega društva niso vezane na storitve na stanovanjskem področju. Mene pa je vseeno zanimalo, ali za potrebe socialne reintegracije zasvojenцев (stanovanjske skupine) dobijo v najem od JSS MOL kakšno stanovanje z neprofitno najemnino, kar je tudi stanovanjsko področje. Odgovor, posredovan od Vide Najdič, tajnice društva, pa se je glasil, da so od MOL dobili v najem z neprofitno najemnino pisarniške prostore za delovanje društva, drugače pa imajo za potrebe reintegracije na JSS MOL vlogo za staro stanovanjsko hišo (ki bi jo

zasvojenci uredili med procesom reintegracije) že tri leta, zato imajo v ta namen v najemu dve stanovanji s profitno najemnino (120m² in 150m²).

Z MOL sicer zelo dobro sodelujejo že 8 let, saj so sofinancerji njihovih programov, pa tudi z ostalimi NVO na področju drog je sodelovanje zelo dobro (Zveza NVO na področju drog).

6. UGOTOVITVE, SKLEPI

S temi intervjuji sem želela dobiti odgovore na ti dve vprašanji:

❶ **Ali so uporabniki storitev, ki jih nudijo nevladne organizacije, vključeni v oblikovanje in izvedbo le-teh?** Moja hipoteza je, da uporabniki so vključeni v proces oblikovanja in izvedbe storitev. Zanima me tudi, na kakšen način so vključeni v oblikovanje storitev in ali njihova vključenost pripomore k temu, da so te storitve dovolj prilagojene uporabnikom.

Odgovor na to vprašanje bi se po opravljenem analitičnem delu glasil, **da uporabniki so vključeni v oblikovanje in izvedbo storitev:**

- **Društvo Altra:** uporabniki njihovih storitev sodelujejo pri kreiranju, sooblikovanju programov, ki jih društvo izvaja, nekateri pa so celo zaposleni pri društvu.
- **Društvo paraplegikov ljubljanske pokrajine:** njihovi člani so vključeni v oblikovanje vsebine teh storitev, saj nastanejo na njihovo pobudo.
- **Materinski dom Škofljica:** sodelovanje z uporabnicami poteka tu predvsem na podlagi pomoči pri pisanju prošenj in priporočil uporabnicam za pridobitev stanovanja.

Uporabniki so vključeni v oblikovanje in izvedbo storitev, kar pa ne pripomore k temu, da so storitve bolj prilagojene uporabnikom oziroma k bolj kvalitetnim storitvam. Na to pa organizacije same nimajo vpliva, potrebovale bi pomoč lokalne oblasti (MOL):

- V **Altri** stanovanjske skupine pokrijejo le 30% tovrstnih socialnih potreb. Za zadovoljitev vseh potreb bi potrebovali večji fond stanovanj;
- Pri **Društvu ljubljanskih paraplegikov** je problem v tem, da je premalo prilagojenih stanovanj, ki bi bila primerna za bivanje njihovih članov. Predvsem pri novogradnjah je značilno, da ne upoštevajo Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o graditvi objektov (Uradni list RS, št. 59-5050/1996) in Pravilnika o zahtevah za projektiranje objektov brez grajenih ovir (Uradni list RS, št. 92-4361/1999);
- V **materinskem domu na Škofljici** pa pravijo, da je problem ravno tako v pomanjkanju stanovanj, saj njihove uporabnice le težko pridejo do stanovanj na

razpisu, prav tako pa jih pesti tudi pomanjkanje prostora, da bi uporabnice lahko ostale pri njih toliko časa, da bi se lahko postavile na svoje noge. Tako pa morajo zapustiti dom zelo kmalu, da naredijo prostor drugim.

☛ **Ali pri nas država (oz. v tem primeru lokalna oblast) na stanovanjskem področju sodeluje z nevladnimi organizacijami?** Moja hipoteza je, da država z nevladnimi organizacijami sodeluje v omejenem obsegu. Nadalje me zanima, v kakšni obliki to sodelovanje poteka; je to le pri izvajanju storitev ali tudi pri oblikovanju politike in kako so s tem sodelovanjem in vključenostjo zadovoljne organizacije same. Prav tako pa želim odgovoriti na vprašanje, kakšni so rezultati tega sodelovanja, kar zadeva kakovost storitev. Večje sodelovanje naj bi namreč prispevalo k temu, da so storitve kakovostnejše in bolj prilagojene uporabnikom.

Odgovor na to vprašanje je, da država oziroma lokalna oblast (MOL) na stanovanjskem področju sodeluje z NVO v omejenem obsegu:

- V primeru društva **Altra** je MOL financer nekaterih njihovih manjših programov, vendar so v društvu mnenja, da je bilo sodelovanje z MOL včasih boljše, saj so razvijali celo program NSO (neprofitne stanovanjske organizacije), kasneje pa so ga na žalost opustili, ker ni bilo dovolj sredstev. Z JSS MOL menijo, da sodelujejo zadovoljivo;
- V **Društvu paraplegikov** z MOL sodelujejo dobro, MOL podpira njihove raziskave, z JSS pa sodelujejo v konkretnih primerih (iskanje primerne stanovanja), vendar pa predsednik društva Dane Kastelic mneni, da bi bilo lahko sodelovanje z MOL še boljše v smislu boljše koordinacije, na JSS pa bi lahko bolj upoštevali mnenje arhitekta.
- V **materinskem domu Škofljica** pravijo, da sodelovanja z MOL ne bi označili za slabo. Pravijo, da so na MOL sicer prijazni in jih vabijo na pogovore, ki pa žal ti ne obrodijo sadov. Vedno znova pridejo namreč do zaključka, da stanovanj ni.

Kot je razvidno iz odgovorov, sodelovanje med MOL in NVO poteka le pri izvajanju storitev, pri oblikovanju politike pa se njihovo mnenje le malo upošteva. Prav s tem

(ne)sodelovanjem organizacije niso najbolj zadovoljne. Želele bi si tudi vključenost v oblikovanje politike.

Kaj to pomeni na primeru posameznega društva?

Društvo Altra, ki v glavnem rešuje stanovanjski problem kratkoročno s stanovanjskimi skupinami, si za svoje uporabnike prizadeva tudi za dolgoročno reševanje stanovanjskega problema s t.i. »varovanimi stanovanji«, vendar pa do njih uporabniki njihovih storitev ne morejo priti prek prijave na razpise, ker je pravilnik za točkovanje, po katerem je nekdo upravičen do socialnega stanovanja, precej ozko napisan. Po tem pravilniku nekdo brez stanovanja ni upravičen do pridobitve socialnega stanovanja, ker mu nimajo na podlagi česa oceniti tega, ali je on upravičen do stanovanja ali ne (npr. po pravilniku ocenjujejo ali živi v vlažnem prostoru, ali je dovolj m²/ na osebo, ali so sanitarije ustrezne ...). Če pa bi pri pridobivanju socialnih stanovanj, osebe s takšnimi in drugačnimi težavami (duševni bolniki, hendikepirani, ženske, ki so se umaknile pred nasiljem ...) lahko imele prednost oziroma bi se jim upoštevalo določeno število točk, bi bile storitve na tem področju mnogo boljše za uporabnike (dolgoročno reševanje stanovanjskega problema).

Društvo paraplegikov ljubljanske pokrajine piše priporočila svojim članom za pridobitev stanovanj MOL prek razpisov. Menijo, da je velik problem za njihove uporabnike, ki se prijavijo na razpis, najti zanje primerno stanovanje. Premalo je prilagojenih stanovanj, saj pri novogradnjah ne upoštevajo Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o graditvi objektov in Pravilnika o zahtevah za projektiranje objektov brez grajenih ovir .

Zato imajo svojega arhitekta, ki v priporočilu za tistega člana, ki išče stanovanje prek razpisa, poda tudi svoje strokovno mnenje. Vendar sem mnenja, da bi moral JSS MOL, ko nameni sredstva za gradnjo novih neprofitnih ali socialnih stanovanj in za izvedbo poišče primernega ponudnika, upoštevati tudi hendikepirane in postaviti ponudnikom za gradnjo stanovanj pogoje tudi v tej smeri.

V materinskem domu Škofljica bi zelo potrebovali pomoč MOL, saj je ta dom občutno premajhen za zadovoljitev vseh potreb, vendar jim odgovarjajo, da ni zazidalnih površin. Na srečo jim je neki gospod iz Višnje gore odstopil hišo, tako da zdaj tam bivajo ženske, ki se jim v enem letu še vedno ne posreči postaviti na svoje noge. Vendar pa to ni dovolj. Te ženske težko dobijo stanovanja na razpisih, zato jim v domu pišejo priporočila za pridobitev stanovanja izven razpisov. Tudi tu bi se kvaliteta storitev dvignila le z reševanjem dolgoročnih stanovanjskih problemov uporabnic doma, rešitev pa je morda v spremembi pravilnika MOL za pridobitev stanovanj na razpisih, omenjenega že prej pri društvu Altra. Ogrožene ženske bi morale imeti prednost pri točkovanju in mogoče bi tako v dvanajstih letih dobilo več kot le pet žensk stanovanje prek razpisa.

Glede na vse to lahko sklepamo, da sodelovanje NVO in MOL ni zadovoljivo, saj so storitve, ki jih NVO opravljajo brez njihove pomoči manj kvalitetne, oziroma jih je manj, poleg tega pa ne rešujejo vseh potreb. Večje sodelovanje bi pripomoglo k temu, da bi bile storitve bolj prilagojene uporabnikom in s tem bolj kvalitetne.

7. ZAKLJUČEK

V nalogi me je zanimalo, **ali držita hipotezi**, postavljeni na začetku, ki se glasita:

- ❶ **Uporabniki so vključeni v proces oblikovanja in izvedbe storitev, ki jih izvajajo NVO.**
- ❷ **Država (lokalna oblast) z nevladnimi organizacijami sodeluje, vendar v omejenem obsegu.**

Moja ugotovitev je, da **obe postavljeni hipotezi držita**.

Uporabniki so vključeni v proces oblikovanja in izvedbe storitev, ki jih izvajajo NVO, vendar to žal ne zadostuje, da bi bile dovolj prilagojene uporabnikom. Pomembno je večje sodelovanje države in nevladnih organizacij. NVO bi morale sodelovati tudi pri oblikovanju politike. Po drugi strani pa bi morale biti NVO za bolj kvalitetne storitve deležne tudi večje finančne ali kakšne drugačne podpore s strani države (npr. v obliki oddaje stanovanj za neprofitno najemnino, povečano gradnjo neprofitnih ali socialnih stanovanj...). Glede na njihovo številčnost je težko pričakovati, da bo MOL financirala vsak njihov program, vendar pa bi lahko višja veja oblasti (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve) na tem področju naredila več, če bi bilo to seveda v njenem interesu.

V Altri so celo mnenja, da od leta 1998 (do takrat je država NVO še spodbujala) država celo zavira NVO pri njihovem delovanju, ker je organizacij in programov vse več. Država je zdaj po njihovem mnenju ugotovila, da naj storitve, ki jih izvajajo NVO, izvajajo raje obstoječe javne institucije (tudi za ceno slabše kvalitete).

Dvosmerna komunikacija (država-organizacija) je po mojem mnenju za nevladne organizacije zelo pomembna, saj tako vidijo, da pri zagotavljanju blaginje za državljane država nanje resno »računa«.

V Sloveniji pa smo žal še daleč od idealnega vzorca reševanja potreb družbe, t. j. večjega sodelovanja med državo in nevladnimi organizacijami ter večjega in bolj aktivnega sodelovanja med samimi nevladnimi organizacijami. Vse te organizacije bi se medsebojno lahko ustrezno dopolnjevale in tako uspešneje reševale težave in potrebe uporabnikov njihovih storitev.

PRILOGA A: VPRAŠANJA ZA JSS

- ① Ali sodelujete z nevladnimi organizacijami na stanovanjskem področju? S katerimi?
- ② Na kakšen način sodelujete z NVO na stanovanjskem področju in kako bi vi ocenili to sodelovanje?
- ③ Se vam zdi, da so te organizacije dovolj vključene v posvetovanje, izvedbo in kontrolo javnih politik?
- ④ Na kakšen način se ta vključenost kaže?
- ⑤ Menite, da so storitve oziroma dejavnosti, ki jih opravljajo NVO na stanovanjskem področju, dovolj prilagojene potrebam uporabnikov?
- ⑥ Menite, da vaše sodelovanje z NVO pripomore h kvalitetnejši izvedbi njihovih storitev? Zakaj?

PRILOGA B: VPRAŠANJA ZA NVO

❶ Katere storitve oziroma dejavnosti (programe) na stanovanjskem področju izvaja vaša organizacija?

❷ Ali uporabniki teh storitev sodelujejo pri oblikovanju in izvedbi le-teh oziroma, ali so uporabniki vključeni v oblikovanje vsebine storitev in reševanje le-teh? (Pri katerih storitvah sodelujejo, pri katerih ne?)

❸ Če je odgovor na prejšnje vprašanje pritrdilen, na kakšen način sodelujete z uporabniki?

❹ Se vam zdi, da so storitve, ki jih izvajate na stanovanjskem področju, dovolj prilagojene uporabniko; ali menite, da programi, ki jih izvajate, v veliki meri rešujejo probleme njihovih odjemalcev?

❺ Ali sodelujete (na stanovanjskem področju) z Mestno občino Ljubljana in ostalimi nevladnimi organizacijami?

❻ Če je odgovor na prejšnje vprašanje pritrdilen, kako bi opisali Vaše sodelovanje z Mestno občino Ljubljana oziroma z Javnim stanovanjskim skladom in ostalimi nevladnimi organizacijami na stanovanjskem področju?

❼ Ali ste zadovoljni s sodelovanjem z JSS MOL in ostalimi NVO?

❽ Če s sodelovanjem z MOL (JSS) in ostalimi NVO niste zadovoljni, kaj bi spremenili in. kako bi se dalo sodelovanje še izboljšati?

VIRI:

Abrahamson, Peter (1995): Conceptualising welfare pluralism and welfare mix. Paper prepared for presentation at the Second European Conference of Sociology, Budapest, Hungary, August - September 1995.

Aleksić, Jelena, Mojca Sušnik (1999): "Nevladne organizacije pri stanovanjski oskrbi ranljivih skupin." V: Mandič Srna (ur.): Pravica do stanovanja. Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin. Visoka šola za socialno delo, Ljubljana, str. 223-237.

Beck, Wolfgang, Van der Maesen, Laurent J.G., Thomese Fleur, Walker Alan (2001): Social Quality: A Vision for Europe. Kluwer Law International, The Hague/London/Boston.

Cvahte, Bojana, Mandič, Srna, Uhan Samo (2001): Najem stanovanja: napotki najemnikom in tistim, ki bi to radi postali. Mestna občina Ljubljana, Ljubljana.

Črnak-Meglič, Andreja (1996): Partnerstvo med javnim, privatno-profitnim in neprofitno-volonterskim sektorjem kot odgovor na krizo socialne države: magistrska naloga. Ljubljana.

Črnak-Meglič, Andreja (2000): Vpliv (tipov) države blaginje na obseg in vlogo neprofitno-volonterskega sektorja v sodobnih družbah: doktorska disertacija. Ljubljana.

Deacon, Bob (1997): Global social policy: international organizations and the future welfare. SAGE, London, Thousand Oaks, New Delhi.

Edgar, Bill, Doherty, Joe in Mina-Coull, Amy (1999): Innovation and change in the European Union. The Policy Press, University of Bristol.

Engels, Friedrich (1950): "O Stanovanjskem vprašanju." V: Marx, Karl in Engels, Friedrich (ur.): Izbrana dela v dveh zvezkih (1. zvezek). Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 737-738.

Evers, Adalbert (2001): "Welfare Dynamics, the Third Sector and Social Quality." V: Beck, Wolfgang, Van der Maesen, J. G., Thomese, Fleur in Walker, Alan (ur.): Social Quality: A Vision for Europe. Kluwer Law International, The Hague/London/Boston, str. 213-235.

Fink-Hafner, Danica (1998a): "Raziskovanje policy omrežij." Teorija in praksa: revija za družboslovna vprašanja, 35, 5 (september-oktober), str. 816-829.

Fink-Hafner, Danica (1998): "(Pre)oblikovanje policy omrežij v kontekstu demokratičnega prehoda - slovenski primer." Teorija in praksa: revija za družboslovna vprašanja, 35,5 (september-oktober), str. 830-847.

Flere, Sergej (2000): Sociološka metodologija. Temelji družboslovnega raziskovanja. Pedagoška fakulteta, Maribor.

Gantar, Pavel (1985): Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje. Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS, Ljubljana.

Habitat agenda and Istanbul declaration (1996): Second United Nations conference on human settlements, Istanbul, Turkey 3-14 June 1996. United Nations, Department of Public Information, New York.

Hrovatič, Danica (1998): "Neprofitne nevladne organizacije - nov prostor za socialno delo". Socialno delo, 37, 3/5, str. 181-188.

http://www.ljubljana.si/zamescane/izmestneuprave/odloki/odlok_24.html

http://www.ljudmila.org/altra/a_preds.html

<http://www.drustvo-gluhih-ljubljana.si/index.php?action=Poslanstvo>

http://www.drustvo-up.si/kdo_smo.htm

Klemenc, Andrej (1994): "Paberkovanja o nevladnih organizacijah, politiki in teoriji". Časopis za kritiko znanosti, 22, 168/169, str. 91-106.

Klemenc, Andrej (1995): "Od novih družbenih gibanj k nevladnim organizacijam." V: Lukšič Igor (ur.): Interesna združenja in lobiranje, Ljubljana, str. 125-139.

Kolarič, Zinka (1994a): "Neprofitno-volonterske organizacije v Sloveniji". Časopis za kritiko znanosti, 22, 168/169, str. 107-120.

Kolarič, Zinka (1994): "Vloga humanitarnih neprofitno-volonterskih organizacij v slovenskem sistemu blaginje v 90-ih letih". Časopis za kritiko znanosti, 22, 168/169, str. 143-150.

Kolarič, Zinka (1997): "Prostovoljne-neprofitne organizacije v Sloveniji". Neprofitni management, 1, 1, str. 17-20.

Kolarič, Zinka, Črnak-Meglič, Andreja in Vojnovič, Maja (2002): Zasebne neprofitno-volonterske organizacije. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Kumar, Ranjit (1996): Research Methodology: A step-by-step guide for beginners. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.

Kustec, Simona (1999): Teorija policy omrežij. Primer slovenskih telekomunikacij: diplomska naloga. Ljubljana.

International Feantsa Congress (1995): Where to sleep tonight? Where to live tomorrow?: orientations for future actions/Third international Feantsa Congress, 30

November - 2 December 1995, Palacio Conde Duque, Madrid; edited by C. Parmentier. Feantsa, Brussels.

Leskošek, Vesna (1998): "Nova razmerja med državo in civilno družbo". Socialno delo, 37, 3/5, str. 189-197.

Lukšič, Andrej (1995): "Nevladne organizacije na področju varovanja okolja in narave v Sloveniji." V: Lukšič Igor (ur.): Interesna združenja in lobiranje, Ljubljana, str. 141-160.

Mandič, Srna (1996): Stanovanje in država. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Mandič, Srna (1998): "Stanovanjska politika in policy omrežje." Teorija in praksa: revija za družboslovna vprašanja, 35,5 (september-oktober), str. 895-917.

Mandič, Srna (1998): "Spreminjajoča se vloga mest in centralne države pri oblikovanju nacionalnih sektorskih politik." Teorija in praksa: revija za družboslovna vprašanja, 35,5 (september-oktober), str. 918-928.

Mandič, Srna (1999): "Odgovornost države in novi programi." V: Mandič Srna (ur.): Pravica do stanovanja. Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin. Visoka šola za socialno delo, Ljubljana, str. 147-175.

Mandič, Srna (2000): Programi stanovanjske oskrbe posebnih družbenih skupin - kakovost in nove povezave: končno poročilo. Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana.

Marx, Karl in Engels, Friedrich (1950): Izbrana dela v dveh zvezkih. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Mestna občina Ljubljana (2001): Stanovanjski program Mestne občine Ljubljana za leto 2002.

Parmentier, Catherine (1995): "Main Results and orientations for future action". V: Parmentier, Catherine (ur.): International Feantsa Congress: Where to sleep tonight? Where to live tomorrow?: orientations for future actions/Third international Feantsa Congress, 30 November - 2 December 1995, Palacio Conde Duque, Madrid, str. 2-17.

Pestoff, Viktor A. (1995): Citizens as Co-producers of Social Services in Europe, From Welfare State to the Welfare Mix, Stockholm University School of Business, Research Report 1.

Rode, Nino (2001): Možnosti evalvacije neprofitnih organizacij na področju socialnega varstva: magistrsko delo. Ljubljana.

Smillie, Ian , Henny Helmich, Tony German, Judith Randel (1999): Government-NGO Partnerships for International Development. Earthscan Publications Ltd, London.

Smith, J. Martin (1993): Pressure, Power & Policy: State autonomy and policy networks in Britain and the United States. Harvester Wheatcheaf, London.

Toš, Niko, Hafner-Fink, Mitja (1998): Metode družboslovnega raziskovanja. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Trstenjak, Verica (1998): "Pravne podlage nevladnih organizacij v Sloveniji". Neprofitni management, 1, 2/3, str. 59-61.